№ 145 ՈՒՐԲԱԹ, 6 ՅՈՒԼԻՍԻ

1912
ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՈՒՐԲԱԹ, 6 ՅՈՒԼԻՍԻ № 145

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ“ Сергіевская ул., № 5
Tiflis, Rédaction „Mschak“
Խմբագրատան տելեֆօն № 2—53.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բայց կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզւով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպէկ.
Տպարանի տելեֆօն № 67.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՄՇԱԿ
ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅՈՒԼԻՍԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՑ ՎԵՐՋԸ 6 ՌՈՒԲ.

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաեւ հին հասցէն եւ 40 կ. նամականիշ. ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ եւ 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԵՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ.

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ“.
TIFLIS, Rédaction du journal „MSHAK“.

Յայտարարութիւնների համար պիտի վճարել. I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.:

Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները բացառապէս ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торгов. Дома Л. и Э. Метцль и К°, Мясницкая, д. Сытова, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Վիլնօյում Большая, 38, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ՊԱՍՏԱՌՆԵՐ
(ОБОИ)
ԵՂԲ. ՏԱՐՆՈՊՈԼ
ՖԱԲՐԻԿԱՅԻ
Բաժանմունքը Թիֆլիսում, Գօլ. պր. 21, տուն Արտիստական Ընկ., տելեֆօն № 355.
Պահեստում միշտ կան մեծ քանակութեամբ բոլոր պաստառներ ամենավերջին ստիլով,
ՖԱԲՐԻԿԱՅԻՆ ԻՍԿԱԿԱՆ ԳՆԵՐՈՎ
8 կոպ. սկսած մինչև 6 ր. իւրաքանչիւր բուլօն:
Ունի պահեստներ Ռուսաստանի գլխաւոր քաղաքներում:
ՆՄՈՒՇՆԵՐԸ ՈՒՂԱՐԿՎՈՒՄ ԵՆ ՁՐԻ:
(Ե.ու.) առ. 154. 50—34

1870 г. 1896 г.

ՏՎԵՐԵԱՆ ՄԱՆՈՒՖԱԿՏՈՒՐԱՅԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ

(պ. պ. Մօրօզովների) յայտնում է, որ ներկայ յուլիսի 1-ից 1912 թ. Թիֆլիսում նա

ԲԱՑԵԼ Է ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ,

որը ժամանակաւորապէս տեղաւորված կը լինի Պուշկինսկայա փողոցի վրա Քաղաքային Վարկի Ընկերութեան տանը, իսկ սեպտեմբերի 1-ից ս. թ. կը տեղափոխվի մշտական կացարանը, որ գտնվում է Արմեանսկի Բազարում, Նոյն Վարկի Ընկերութեան տան մէջ (Բօրայի նախկին կացարան):

Ընկերութեան հաւատարմատար նշանակված է ԱԼԷՔՍԷՅ ՖԻԼԻՊՊՕՎԻՉ ՌՕԺԴԵՍՏՎԵՆՍԿԻՆ, որին եւ դիմել անհրաժեշտ տեղեկութիւնների համար:
(ու. կ.) առ. 489. 3—2

«ՄՇԱԿԻ» ՅՕԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ հրատարակութեամբ
Լոյս տեսաւ եւ վաճառվում է
Լ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆԻ կազմած
„ՄՇԱԿԻ“ ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿ (1872–1912)
Հանգուցեալ Գր. Արծրունու, Անդր. Արծրունու, Րաֆֆիի, Գ. Սունդուկեանի, Ա. Արփիարեանի, Ց. Տէր-Մարկոսեանի, Ալ. Քալանթարի և Հ. Առաքելեանի պատկերներով:
Գիրքը բաղկացած է 132 էջից, տպված է ամենալաւ թղթի վրա եւ պարունակում է իր մէջ «Մշակի» 40 տարվայ համառօտ պատմութիւնը, բոլոր խոշոր երեւոյթների, ընդհատումների, նշանաւոր յօդուածների եւ այդ ժամանակամիջոցում «Մշակի» ունեցած աշխատակիցների եւ թղթակիցների անունների յիշատակութիւնը:
ԳԻՆՆ Է 50 ԿՈՊ.
Պահեստը Թիֆլիսում, «Մշակի» գրասենեակում:
«Մշակի» բաժանորդները ճանապարհածախս չեն վճարում:
ԳՐՔԻ ՎԱՃԱՌՈՒՄԻՑ ՍՏԱՑՎԱԾ ԶՈՒՏ ԱՐԴԻՒՆՔԸ ՅԱՏԿԱՑՎՈՒՄ Է «ՄՇԱԿԻ» ՖՕՆԴԻՆ:
(առ.) 0—6

«ՄՇԱԿԻ» ՅՕԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ԿԱՆԱՆՑ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ հրատարակութեամբ
Լոյս տեսաւ եւ վաճառվում է
„ՄՇԱԿ“ ԵՒ ՀԱՅ ԿԻՆԸ
(«Մշակի» 40-ամեայ յօբելեանի առիթով)
I հատոր
Բաղկացած 7+294 մեծադիր էջից, Գր. Արծրունու գրաւիւր-պատկերով:
Գինը ՄԷԿ րուբլի:
Պահեստը Թիֆլիսում, «Մշակի» գրասենեակում:
«Մշակի» բաժանորդները ճանապարհածախս չեն վճարում:
ԳՐՔԻ ՎԱՃԱՌՈՒՄԻՑ ՍՏԱՑՎԱԾ ԶՈՒՏ ԱՐԴԻՒՆՔԸ ՅԱՏԿԱՑՎՈՒՄ Է «ՄՇԱԿԻ» ՖՕՆԴԻՆ:
(առ.) 0—9

ԱՌԱՋԻԿԱՅ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՀԱՆԴԷՊ

I

Մօտենում են Պետական չորրորդ Դումայի համար պատգամաւորներ ընտրելու օրերը։

Բոլոր քաղաքներում, գաւառական և նահանգական բոլոր վարչութիւնների մէջ ներկայումս կազմվում են ընտրական իրաւունք ունեցողների ցուցակները։

Անցեալում այդ ցուցակները յաճախ եղել են թերի, անկատար և սխալներով լի. ուստի և շատ անձեր կորցրել են ընտրութիւններին մասնակցելու հնարաւորութիւնը։

Այժմ՝ քանի որ դեռ ուշ չէ, քանի որ ցուցակները դեռ ևս չեն խմբագրվել վերջնական ձևով, անհրաժեշտ է, որ ընտրական իրաւունք ունեցողները ուշի ուշով հետևեն ցուցակներին և եթէ իրանց անունները ոռևէ թիւրիմացութեան շնորհիւ չեն մուծված ցուցակների մէջ, հոգ տանեն լրացնելու այդ ցուցակները յաւելուածներով։

Ներկայի ամենամեծ հոգսը ընտրական իրաւունքների ապահովութեան հոգսն է։

Անդրկովկասը չափազանց քիչ ներկայացուցիչներ ունի Պետական Դումայում։ Ուստի նա պարտաւոր է իր ընտրեալների վերաբերութեամբ լինել աւելի պահանջող, քան ուրիշ տեղերում։ Մանաւանդ, որ մեր երկիրը ունի համեմատաբար աւելի բազմազան և աւելի բացառիկ պայմաններ, քան Ռուսաստանի մի որևէ ուրիշ մասը։

Պարլամենտական կեանքի մի քանի տարիները չը տուին Անդրկովկասի ժողովրդին առանձին գնահատելի բարիքներ։ Նրանք չը տուին և այդ բարիքների որակութիւնների գնահատումը։

Կովկասեան պատգամաւորները շատ փոքր չափով արտայայտեցին իրանց երկրի շահերը բնորոշ ու հարազատ գծերով և անկարող հանդիսացան պարլամենտի առաջ ներկայացնելու կովկասեան կարիքները և պահանջները այնպիսի համոզիչ և գունաւոր կերպով, որ ռուսական պարլամենտը գգար նրանց կարևորութիւնը և արմատական նշանակութիւնը։

Չորրորդ Պետական Դումայի համար սկսված պատրաստութիւնները հրաւիրում են մեզ ընտրելու նոր ներկայացուցիչներ մեր երկրից։

Եւ մենք պարտաւոր ենք ընտրել այնպիսի անձերի, որոնք լինէին մեր երկրի շահերի հարազատ արտայայտողները։

Ընտրութիւնը մի բարդ գործողութիւն է, որին պէտք է մասնակցել ամենայն գիտակցութեամբ և վեհ պարտականութիւնների կատարման զգացմունքով։

Իսկ ինչ ենք արել և ինչ ենք անում խելացի և արդար ընտրութիւններ անելու համար։

Համարեա ոչինչ։

Ա. Քալանթար

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

4 յուլիսի

Պետերբուրգ.—Յուլիսի 4-ին պալատական հոգևորականութեան կառավարիչ Բլագօվեշչենսկի աւագ քահանան Պալատի մինիստրից ստացաւ հետևեալ հեռագիրը. «Թագաւոր Կայսրը ինձ հրամայել է բարեհաճել շնորհակալութիւն յայտնել պալատական հոգևորութեանը այն զգացմունքների համար, որ արտայայտվեցին ձեր հեռագրի մէջ այն առաջին խորհրդակցութեան առիթով, որ դուք գումարեցիք ռուսական եկեղեցական համագումար կայացնելու հետ կապված հարցերի քննութեան համար»։

—

Բերլին.—Գերմանական ովկիանոսային ամբողջ նաւատորմը այսօր ձեռնարկում է վարժութիւնների Բալտիական ծովում։

—

Կ. Պոլիս.—Կաբինէտը հրաժարական տուեց։

Պաշտօնապէս տեղեկացվում է, որ հրաժարականի խնդրագիրը հետևեց ծովային, զինւորական և ֆինանսների մինիստրների հրաժարականին։

—

Լիսաբօն.—Բրագա շրջանում տեղի ունեցաւ ընդհարում զօրքերի և ռոյալիստների միջև։ Սպանվեցին երկու ռոյալիստ. շատերը կալանաւորվեցին։

—

Ուրգա.—Խուտուխտայի հրամանով պրեմիէր նշանակվեց մօնղօլներից յարգված ու հեղինակաւոր երիտասարդ իշխան Սաինոօէնխանը։

—

Կուլջա.—Զուգուչակի բանակցութիւնները վերջացան խաղաղ ճանապարհով։ Հետեւանքը ներկայացվեց Իւանշիկային։ Պատգամաւորները վերադարձան։ Շիխօյից և Ցզինօյից զօրքերը յետ կանչվեցին։

—

Շանխայ.—Մի շաբաթում Կանտօնում զինուորական և ծովային իշխանութիւնների դատավճռով գլխատվեցին 200 մարդ գլխաւորապէս նոր ռէժիմին դաւաճանելու և ծովահէնութեան համար։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

4 յուլիսի

Լօնդօն.—Համայնքների պալատ. Պատասխանելով ուղղված հարցին, Գրէյը ասաց, թէ ռուսաց միսսիան հարց բարձրացրեց կազմակերպելու Թաւրիզում 700 պարսիկ կօզակներից բաղկացած բրիգադա ռուս օֆիցէրների հրամանատարութեամբ։ Պարսից կառավարութիւնը համաձայնեց։ Բրիտանական կառավարութեան միջամտութեան, թւում էր, հարկաւորութիւն չը կար։ Այն հարցին, թէ մտադիր է արդեօք բրիտանական կառավարութիւնը կազմել Հարաւային Պարսկաստանում պարսկական զօրամաս անգլիացի օֆիցէրների հրամանատարութեամբ, Գրէյը պատասխանեց, թէ այդօրինակ միջոց անհրաժեշտ է ի տես ունենալ այն դէպքում, եթէ կարգ ու կանօնը այնտեղ չը վերականգնվի։

—

Թէհրան.—Կառավարութիւնը վճռեց հիմնել Թաւրիզում կօզակների բրիգադա բաղկացած երկու ռուս օֆիցէրից, չորս ուրեադնիկից և 642 կօզակներից։ Կազմակերպութեանը որոշված է ձեռնարկել անյապաղ։

ԴԱՐՁԵԱԼ ԳԱՖԹԱՆԵԱՆ Վ.-Ի ԽՆԴԻՐԸ

Ուստրի ս. Փրկիչ եկեղեցու հոգաբարձութիւնը ուղարկել է մեզ հետևեալ պաշտօնական յայտարարութիւնը, որով յիշեալ հոգաբարձութիւնը ամերիկահայ ժողովրդի առաջ պարզում է վերջերս Ուստրի հայ կեանքում կատարված տխուր դէպքերն այնպէս, ինչպէս որ նրանք տեղի են ունեցել։

Ա.

Ուստր, 16 յունիս (ն. տ.)

Ուստրի ամերիկեան մամուլէն արդէն իմացած կըլլաք Գաֆթանեան վարդապետի ձեռք առած այն հակասահմանադրական, անաղնիւ և ազգայնապէս դատապարտելի ընթացքը, որուն հետևեցաւ քանի մը օր առաջ՝ դատարանի դիմելով, իր մերժուած փոխանորդութիւնը (?) կամ տեղապահութիւնը (?) հաստատել տալու համար ամերիկահայոց գլխուն։

Գաֆթանեան անկումէ անկում գլորուելէ յետոյ՝ այսօր յուսահատական այս վերջին ճիգը կը փորձէ, «հոգեւոր բարձրագոյն իշխանութեանց կողմէ այսպէս հրահանգուած եմ» լիբբ և անպատկառ յայտարարութիւնով մը։ Եւ կը ջանայ Թէրզեան պատրիարքի յատուկ շարժումով մը—արժանի իր անաղնիւ և անդրալեռնական ոգիին—ամերիկեան ազատ երկրի մը մէջ հայ ժողովրդական և ազատ եկեղեցիին սահմանադրական սկզբունքները բռնաբարել։

Մենք ոևէ պարագայի տակ չենք կրնար հաւատալ, թէ մեր հոգևոր վերին իշխանութիւնները հրամայած ըլլան Գաֆթանեանի մը, որ հայ ժողովուրդը օտար դատարաններու առջև քաշէ և առիթ տայ անուանարկելու հայ եկեղեցին և անոր վերին իշխանութեան հմայքը։ Այս յայտարարութիւնը, ուրեմն, անպատուաբեր և եկեղեցական տեսակէտով անարդարանալի չըքմեղանք մըն է, յերիւրուած Գաֆթանեանի կողմէն, իր պախարակելի ընթացքը և վատ քայլը արդարացնելու համար։ Բայց ի զուր...։ Ո՛չ մէկ մեղմացուցիչ պարագայ կրնայ արդարացնել Գաֆթանեանը, որ ամերիկահայ խղճին առջև դատապարտուած մըն է իր յոռի արարքներովը։ Եւ մենք վստահ ենք, թէ հոգևոր բարձրագոյն իշխանութիւնները պիտի ըմբռնեն այս կէտը, և դատապարտեն զինքը։

Հոգաբարձութիւնս, ինչպէս և տեղւոյս հովիւ արժ. տէր-Տրիփոն վարդապետ Պետիկեան և Ժամկոչը Գաֆթանեանի կողմէ դատի քաշուեցան ամսոյս 12-ին։ Դատաւոր Ջ. Ա. Էյըրն երկու ժամ չափ ունկնդրելէ յետոյ Գաֆթանեանի փաստաբանին պաշտպանողական ճառը և յարուցուած անտեղի խնդիրները՝ մերժեց զանացում տալ իր պահանջներուն, և խնդրոյն քննութիւնը յանձնեց master-ի մը ուսումնասիրութեան։ Իսկ հոգաբարձութեանս յանձնարարեց ըստ առաջնոյն շարունակել իր պաշտօնը և մատակարարել եկեղեցին և իրեն մօտ գտնուած արձանագրութեան տոմարներն ու դոքիւմանները դնել դատարանի հսկողութեան տակ մինչև խնդրոյն վերջնական լուծումը*)։

Գաֆթանեան գլխիկոր և նկուն դուրս ելաւ դատարանէն։ Ինքը նիւթապէս բան մը չկորսնցուց, և բարոյապէս ալ կորսնցնելիք բան մը չէր մնացած իր վրայ՝ երկար տարիներու բարոյական անանկութենէ մը յետոյ, որուն կը վկայէ Պոլսոյ ազգ. պատրիարքարանի պատկ. կրօն. ժողովի Գաֆթանեանի մասին ամերիկահայ առաջնորդութեան գրած 1904 յունիս 30 թուակիր և 2165 համար սա պաշտօնագիրը.

«Կեդրոնական կրօնական ժողովը, նկատելով որ յիշեալ վարդապետը (Գաֆթանեան) երբեմն գրոյց հանելով, թէ միլիոնատէրի մը որդեգիրը պիտի լինի, աստ ու անդ պարտքեր ըրած է և յետոյ չէ վճարած, և ուրիշ առիթներով ալ բազդախնդիր անցեալ մը ունեցած ըլլալով, քանի տարիէ ի վեր իր պատկանած Վենետիկի Մխիթարեան ուխտէն ալ հեռացուած է, չկրցաւ ձեր խնդրած բարի վկայութիւնը տալ իր մասին»։

Պատրիարքարանի վերոյիշեալ նամակը, Գաֆթանեանի ամերիկահայութեան մօտ անցուցած կեանքը և այսօրուան իր կըրկնապէս դատապարտելի վարմունքը անհերքելի ապացոյցներն են անոր բաղդախնդիր և ոչ-պատուաբեր անցեալին ու ներկային։

Հոգաբարձութիւնս հարկ տեսաւ ամերիկահայուն պատիւը և հայ ազգային հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեանց պատկառանքը բարձր բռնելու համար՝ դատական այս խնդրոյն մասին հեռագրել Էջմիածին։ Ու դեռ կը յուսայ, թէ հոգ. բարձրագոյն իշխանութիւնները նկատի պիտի առնուն այս պարագան, և զայն միացնելով ասկէ առաջ հոգաբարձական պատգամաւորական ժողովներու, կեդր. վարչութեան և երեսփոխանական ժողովի բողոք-որոշումներուն հետ՝ զարժանը պիտի տնօրինեն Գաֆթանեանի մասին։

Վերջացնելով մեր այս տողերը՝ հոգաբարձութիւնս կը փութայ իր խորին շնորհակալութիւնները յայտնելու բոլոր թեմական հովիւներու, հոգաբարձութեանց, գործակալաց և բոլոր պատուախնդիր ազգայիններու, որոնք անձամբ կամ նամակով Գաֆթանեանի այս հերոսական (?) քայլին դէմ զզուանք և զայրոյթ, և հոգաբարձութեանս օրինաւոր և եկեղեցասէր ընթացքին հանդէպ համակրութիւն յայտնեցին։

Բ.

16 յունիս (ն. տ.)

Ամսոյս 12-ի դատավարութեան օրուան երեկոյին տեղս ժամանեց Թեմիս նորընտիր հոգևոր հովիւ հոգ. տէր-Արսէն ծ. վարդապետ Վեհունի, ազգ. պատրիարքարանի պաշտօնական կոնդակով։ Ամսոյս 13-ին հոգաբարձութիւնս՝ ժողովական որոշումով շըրջաբերական մը հանեց, թէ ամսոյս 16-ի կիրակի օրը նորընտիր հովիւ տէր-Արսէն ծ. վարդ. Վեհունի պատարագ պիտի մատուցանէ և, կեդր. վարչութեան պաշտօնական հրահանգի համաձայն, հոգեհանգստեան պաշտօն պիտի կատարուի երջանկայիշատակ Տ. Տ. Մատթէոս Վեհափառ Կաթողիկոսի համար, և նորընտիր Տ. Տ. Գէորգ Վեհափառ Կաթողիկոսի անուան յիշատակութիւնը պիտի սկսի։

Նոյն առաւօտուն յանկարծ Գաֆթանեան վարդապետ արբանեակներով և պատարագի զգեստներու պայուսակով մը եկած էր բռնի եկեղեցի մտնել պատարագելու համար։

Գաֆթանեան իր այս ընթացքով կանխաստէր դատարանէն տրուած վճռին եւ եղած կարգադրութեանը։

Ժողովուրդը արդէն ծայրայեղօրէն լարուած էր Գաֆթանեանի դէմ, մանաւորապէս դատական այս խնդիրներուն պատճառով։ Եւ իր այս ապօրինի և բռնապետական ընթացքը շատ խռովութեանց ծնունդ տալու բնոյթը ունէր։ Հոգաբարձութիւնս անպատեհութեանց առաջքը առնելու համար քաղցրութեամբ խնդրեց իրմէն, որ եկեղեցի չմտնէ և տեղի չտայ խռովութեանց։ Գաֆթանեան վարդապետ նախ հա-

*) Այդ դոքիւմաններու մէկ մասը կը կազմեն արձանագրութեան այն տոմարները, որոնք Գաֆթանեանի հովւութեան օրերուն կը պատկանին և ժամանակին գողցուած են առաջնորդարանէս Գաֆթանեան վարդապետի ձեռքով, և զորս պէտք է որ ոչ միայն դատարանին ներկայացնէ Գաֆթանեան վարդապետ, այլ և յանձնէ առաջնորդարանիս։

մոզուեցաւ. հայր Վեհունի ալ իրմէն ողորմեցի առնելէ և եկեղեցի մտնելէ յետոյ, երբ արդէն ժամերգութիւնը սկսած էր, Գաֆթանեան ղրժեց իր խոստումը և նոյն փորձեց բռնի եկեղեցի մտնել։ Եւ այն ատեն հոգաբարձութիւնս ստիպուեցաւ, ի սէր խաղաղութեան, ոստիկանութեան միջոցով արգիլել իր եկեղեցի մուտքը։

Ամսոյս 16-ի երեկոյեան Գաֆթանեանի արբանեակներէն երկու հոգի առաջնորդարան կը դիմեն խնդրելու, որ միջնորդութիւն մը ըլլայ հոգաբարձութեան մօտ պատարագել տալու Գաֆթանեան վարդապետին, և անոր ճամբու ծախքը հայթայթելու Ամերիկայէն մեկնելու համար։ Հոգևոր հովիւը կը խոստանայ կարելին ընել։ Միւս օր Գաֆթանեան դարձեալ դատարան կը դիմէ և, պատմելով ամսոյս 16-ի պատահած խնդիրները, կը պահանջէ, որ injection մը դրուի հոգաբարձութեան վրայ, որպէս զի զինքը չարգիլեն իբրև առաջնորդ. տեղապահ եկեղեցի մտնելէ։ Դատաւորը բացարձակապէս մերժեց իր ապօրէն եւ անիրաւ պահանջումը։

Նոր դատ, նոր նուաստացում, նոր ապտակ Գաֆթանեանի։

Այս ամենը հրատարակելով ի գիտութիւն ամերիկահայութեան, մնամք խորին յարգանօք՝

Ի դիմաց Ուստըրի ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան.

Ատենապետ՝ Մինաս Արոյեան

Ատենադպիր՝ Տիգրան Մ. Էքմէքճեան

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԻՆՉՈ՞Վ ԵՆՔ ՀԵՏԱՔՐՔՐՎՈՒՄ

III

«Երէկ եւ այսօր»

Սուր կրողի ձեռքից հարկաւոր է խլել իր սուրը, լուսաւորել նրան։

Այդ էին քարոզում մեզ երէկ։

Բայց այդ երէկը մի օր չէ, մի տարի չէ, այլ մի ամբողջ 30 տարի։

Այն ժամանակ Գր. Արծրունին էր խօսողը։

Նա էր, որ, առանց քաշվելու թերթ. ագասէրների վայ-վույոցից, զանգահարում էր «Մշակի» միջոցով՝

— Հայ ժողովուրդը կուլտուրական դեր պիտի ստանձնի իրանից ստոր կանգնած հարևան ազգերի նկատմամբ։

— Պէտք է առաջնորդի նրանց դէպի լուսաւորութիւն և քաղաքակրթութիւն։

— Պէտք է աջակցի նրանց բարձրանալու տնտեսապէս և մտաւորապէս իրան հաւասար։

Եւ այդ ասելով՝ նա ի նկատի ունէր ոչ միայն Թիւրքիայի հայութեան փրկութիւնը, այլ ամբողջ հայ ազգի։

Եղել են մարդիկ, որ անընդունելի են համարել այդ միտքը, համարել են ծայրայեղ-արմատականութիւն։

Բայց երիտասարդ սերունդը ծափահարել է քարոզչին։

Ժողովրդի առաջադէմ մասը այդ ծայրայեղ արմատական միտքը համարել է առողջ, փրկարար, ազգային շահերի տեսակէտից ընդունելի։

Դա երէկ էր սակայն։

Իսկ այսօր։

Այսօր բոլորովին նոր բան ենք տեսնում։

Այսօր ուրիշ ձայներ ենք լսում։

— Մեզ պէտք չէ այդ տիպի դպրոցը։ Դրանից բան չի դուրս գայ. նա չի ծառայի իր նպատակին,—ասում են Ժամհարեան դպրոցի մասին։

Պատճառը։

Պատճառը այն է, բացատրում են հակառակորդները, որ այդտեղ աշակերտները աւանդվելու են ոչ մայրենի լեզուով։

Թոյլ տուէք, սակայն, նկատելու, որ դա սկզբունքները խառնել է նշանակում։

Միանգամայն քմահաճօրէն դուք լեզուի սկզբունքը բերում հակադրում էք Ժամհարեանների հիմնական նպատակին, խեղաթեան ցանկութեանը։

Ձեր հակադրածի և հիմնադիրների նպատակի միջև ահագին սար ու ձոր կայ։

Դուք ուզում էք զուտ ազգայնական բնոյթ տալ մի խնդրի, որի էականը, հիմնաքարը միջազգայինն է։

Եթէ միջազգային բնոյթ չը տային նուիրատուները իրանց նպատակին, եթէ դպրոցը լինէր անխառն ազգային, զուտ հայկական, բայց ծրագիր կազմողները որոշէին մտցնել միջազգային լեզու, այն ժամանակ լեզուի խնդիր զարթեցնելը միանգամայն հասկանալի կը լինէր։

Կը բողոքէիք ոչ միայն դուք, այլ և մենք ու մեզ հետ շատ-շատերը։

Ներկայ դէպքում լեզուի խնդիր չը կայ, չէ էլ կարող լինել։

Մինչդեռ դուք շարունակում էք վիճել։

Ինչի՞ դէմ, ում դէմ։

Եթէ վիճելին հիմնական խնդիրն է, դպրոցի միջազգային տիպը, խօսենք այդ մասին, առանց վատնելու մեր եռանդի ու ժամանակի մեծ մասը ապարդիւն ենթադրութիւնների ու վերացական դատողութիւնների վրայ, առանց համեմելու նրան այնպիսի ակնարկներով, որոնց համար ոչ հիմք կայ, ոչ առիթ։

Փաստեր կան, կան վաւերագրեր, կենդանի վկաներ։

Նրանց խօսեցնել տանք, եթէ մեզ պէտք է միայն ճշմարտութիւնը։

Դիմենք նուիրատու Ժամհարեաններին.

— Ճիշդ է, որ դուք ուզում էք այնպիսի տիպի գիւղատնտեսական դպրոց հիմնել, որը օգտակար լինէր ոչ միայն հային, այլ և նրա հարևան ազգութիւններին։

Եթէ նրանք պատասխանեն՝ «այո», ուրեմն հարցը սպառված է։

Դպրոցի հիմնական նպատակի հետ միասին, լուծվում է նաև տիրապետող լեզուի հարցը։

Սակայն դրականապէս յայտնի է մեզ, որ նրանք պատասխանել են արդէն։

Եւ պատասխանել են—«այո»։

Արդ՝ ինչու համար է յարուցված մայրենի լեզուի վէճը։

Ինչու համար է նիզակների անտեղի ճօճումը ծրագիր կազմողների դէմ, երբ նրանք Ժամհարեանների կամքի կատարակատարներ են, և ուրիշ ոչինչ։

* * *

Ի հարկէ, դա խնդրի ձևական, օրինական կողմն է միայն։

Այժմ խօսենք ըստ էութեան։

Մայրենի լեզուի գերադասութիւնը անվիճելի է. դրա դէմ ես չեմ խօսում։

Բայց կարևոր է իմանալ, թէ այդպիսի հիմնական նպատակ ընտրող դպրոցը կարող է օգտակար լինել ժողովրդին, թէ ոչ։

Կարող է ծառայել իր հիմնական նպատակին, թէ ոչ։

Ձեր պատասխանը բացասական էր։

Եւ դա շատ ցաւալի է։

Ժամհարեանները աւելի հասութիւն ցոյց տուին այդ խնդրում, քան մի քանի quasi-առաջադիմականներ։

Նրանք գործնական կեանքում աւելի հեռատես եղան Գ. Արծրունու դաւանանքներին, մտքերին, քան նրա աշակերտներից ոմանք։

Նրանք համերաշխութեան գաղափարին տւեղ այն կարևորութիւնը, որը կեանքի պահանջ է։

Միայն գովել և ուրախանալ կարելի է։

Ձեզ յայտնի է, անշուշտ, որ մի շարք դպրոցներ ժողովրդին տալիս են ոչ թէ թէօրիստ մասնագէտներ, այլ գործնական մարդիկ։

Օրինակ՝ ֆելդշերական դպրոցները, որտեղ մուտք ունեն ոչ միայն պետական տարրական, այլև մեր ծխական դպրոցից դուրս եկողները, ծառայում են թէ ռուս, թէ հայ, թէ վրացի, թուրք և այլ ազգութիւններին, տալով բժշկական-նախնական օգնութիւն, տարածելով բժշկական-առողջապահական տարրական գիտելիքներ։

Նոյնպէս և արհեստաւորաց դպրոցները, այգեգործականը և այլն։

Մի տարվայ ընթացքում գիւղացի ժողովրդի զաւակները կարողանում են ըմբռնել աւանդվող առարկաները ոչ պակաս, քան ռուս պատանին, որ ուսանում է իր մայրենի լեզուով։

Բայց Ժամհարեանների դպրոցը կունենայ մի ուրիշ առաւելութիւն էլ, որը չունի մայրենի լեզուով ուսուցանող դպրոցներից ոչ մէկը։

Դա արտօնութիւնն է։

Որքան էլ դուք խօսէք ազգասիրական գաղափարի ու մանկավարժութեան անունից, այնու ամենայնիւ կեանքը իր անողոք պահանջներն ունի։

Ժողովուրդը վերացական հարցեր շօշափել չէ սիրում և չէ էլ ընդունում։

Նա հետևում է կեանքի ցուցմունքներին։ Իսկ այդ ցուցմունքները ասում են նրան, որ ամեն մէկը մեզանից իր զաւակներին ուղարկէ ոչ թէ հայոց դպրոցները, այլ պետական դպրոցները։

Եւ հասկանում է պատճառը։

* * *

— Ժամհարեանները իսկական հայ մարդիկ են, այդպիսի բան չէին անի, իսկ եթէ անէին էլ, նրանց հեշտ էր համոզելը։

Այդպէս էր դատում մի շատ յարգելի համալսարանաւարտ, պատկառելի գործիչ։

Հիմնական խնդիրն չէ վերաբերում այդ նկատողութիւնը։ Եւ ոչ միայն չէ վերաբերում, այլ և սխալ, անցանկալի ուղղութիւն է տրվում։

Նախ՝ դրանք ենթադրութիւններ են և այնպիսի ենթադրութիւններ, որոնցով, դըժբաղդաբար, մենք աւելի ենք զբաղվում, քան փաստերով, քան կոնկրէտ տուեալներով։

Եւ մանաւանդ ծայրայեղութեան մէջ ենք ընկնում, երբ մեր մեղադրանքի շարժառիթը այն է, թէ ինչու կտակակատարը չը փոխեց կամ չը համոզեց նուիրատուներին փոխելու իրանց կամքը, քանի որ կարող էր անել։

Դրանով վարագոյրը մի փոքր բացվում է։

Անկարելի է առարկել հրապարակօրէն մի ձեռնարկութեան դէմ, որը ոչ միայն անպայման կը ծառայի իր նպատակին, գիւղատնտեսական գիտելիքներ կը տայ երկրի ժողովրդին, այլ և համերաշխութեան կամուրջ կը ձգի հարևան ազգերի միջև, ու մեծ պարկ կը տայ համերաշխ կուլտուրական - տնտեսական առաջխաղացութեանը։

Այդ այնքան պարզ է, որ ըմբռնում ու քարոզում էին երէկ։

Ուղիղ 30 տարի է անցել այդ «երէկից», և այն, ինչ որ պարզ էր այն ժամանակ, այսօր, ըստ երևոյթին, դարձել է վիճելի, արտունջների առարկայ։

Ինչու համար։

Լաւ մտածեցէք։ Աշխատակից

ՓՈՔՐԻԿ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Та элементарная грамотность, которую принесетъ въ деревню школа, не будетъ имѣть никакого значенія, разъ въ ней не будетъ книги.

(„Русск. Сл.“ № 145. „Народ. Библ.“)

Անհաւասիկ այսպիսի գերազանցօրէն մեծ նշանակութիւն է տալիս ռուս նշանաւոր թերթը իր «Народныя Библіотеки»-ի յօդուածում գիւղական գրադարաններին։

Եւ իսկապէս. վերցնենք, օրինակ, մեր իրականութիւնը. գիւղական միդասեան ծըխական դպրոցներում աւարտող աշակերտները հազիւ սովորում են գրել և կարդալ այնքան, որ յետոյ կամ ուսումը շարունակելով միջնակարգ դպրոցներում բաւարարութիւն ստանան—մի գրութիւն, որ հազարից մէկին է վիճակվում—և կամ գրքեր կարդալով ու լրագիրներին հետևելով կարողանան բաւարարութիւն տալ զարթնած հետաքրքրութեանը դէպի գիրն ու գրագիտութիւնը, իսկ մեծ մասամբ ոչ այն է լինում, ոչ այս, այլ ուղղակի սովորածն էլ մոռանում են՝ կարդալու նիւթ չունենալու պատճառով...

Այս պահանջը՝ գրքեր կարդալու դպրոցը աւարտելուց յետոյ շատ բնական է. ապա ուրեմն այդ կարիքը գոհացնելը մեզ համար նոյնքան պարտադիր և հրամայողական է, որքան և դպրոցներ հիմնել կամ այդպիսիներին օժանդակելն է։

Գիրքը դպրոցի ընկերն է և հարազատ քոյրը. եթէ ուզում ենք, որ մեր խաւար ու տգէտ ժողովուրդը զարգանայ, ապա պէտք է ամեն ճիգ թափենք գիւղին հայթայթելու կարդալու գրքեր՝ հիմնելով մեր բոլոր ծխական դպրոցներին կից նաև գիւղական ժողովրդական գրադարաններ։

Գիւղական գրադարաններ հիմնելու խնդիրը սուր և դրական կերպով դրվեց մեզանում Կ. Հ. Բ. Ընկ. նախավերջին ընդհանուր ժողովում, ուր պէտք է վճռվէր հանգուցեալ Վարդապետեանի՝ Ընկերութեանը կտակած գումարները գործադրութեան եղանակը որոշելիս։

Մի կողմից խորհրդի անդամները՝ Կ. Շիրինեան, Ս. Մելքումեան, Զ. Մամուլեան, թեմական տեսուչ Տէր-Միրաքեան և մի շարք՝ Ընկերութեան անդամներ—պաշտպանում էին գիւղական գրադարաններ հիմնելու օգտակարութիւնը և աղաղակող պահանջը, իսկ միւս կողմից Սամ. Ցարուբիւնեան և նրա հետ մի շարք համախոհներ, ժխտելով գիւղական գրադարանների սուր կարևորութիւնը, պաշտպանում էին կենտրոնում ունեցած գրադարանը հարստացնելու գաղափարը։

Եւ այդ սուր բանակռւի հետևանքն այն եղաւ, որ մի պատկառելի գումար յատկացվեց կենտրոնի առանց այն էլ հարուստ գրադարանին, իսկ գիւղական գրադարանների համար վճռեցին—ամօթ է խոստովանել անգամ—200 ռ. ամբողջ Կովկասի գիւղացութեան կարդալու գիրք տալու համար Ընկերութեան միջոցներից։

Սրանով նորից հրապարակ քաշելով գիւղական գրադարաններ հիմնելու յոյժ կարևորութիւնը և աղաղակող պահանջը Կ. Հ. Բ. Ընկ. խորհրդի և Կուլտուրական Միութեան առանձին ուշադրութիւնն ենք դարձնում այս խնդրի վրայ, որպէս զի եկող 1913 թ. նախահաշւի մէջ խոշոր գումարներ մտցնեն այդ նպատակի համար և հասարակութեան դիմումն անեն յատուկ այս նպատակի համար նուէրներ հաւաքելու։

Եթէ մեր մէջ գործողների թոյլ ձայները չեն յարգվում և գնահատվում, գոնէ օտարների հեղինակաւոր կարծիքները գնահատենք և հետևենք նրանց։ Շիրին

ՄԵԾ Է ԿՈՉՈՒՄԸ

Եկաւ ամառը և քաղաքներից բազմաթիւ ընտանիքներ գնում են ամարանոցներ, ըստ երևոյթին միայն հանգստանալու և կազդուրվելու։

Բայց մի այլ, աւելի վեհ, աւելի արժանի կոչում ունեն այդ ամարողները։ Նրանք կրթված են, ճաշակած, յագեցած գիտութեան, կուլտուրայի լոյսը։ Խաւար են տեղացիք, տգէտ։

Եւ մի հոյակապ պարտք ունեն եկւորները, որ այսօր յիշեցնել կուզէի նրանց։

Գալով ամարանոց, գաւառ՝ նրանք ոչ մի հոգեկան, մտաւոր կապ չեն հաստատում բնիկների հետ։ Զուարճանում, հաճոյքներ են զգում ակումբներում, ներկայացումներ են լինում, խօսոյթներ՝ դարձեալ նրանց համար։ Եւ տեղացիք ընդունում են միայն արտաքինը, մօդայինը, զգեստայինը։ Եկւորները չեն զգում, որ քաղաքակրթութեան, հոգեկան-մտաւոր, բարոյական լոյսն ունենն իրանց հետ, որ պարտաւոր են սփռել գաւառի մէջ։ Եւ ոչինչ կուլտուրական քայլ են անում գաւառացիների համար։

Ուստի և այժմէական պահանջ է ներկայիս, որ նրանք զգան վերջապէս իրանց կոչումը, մանաւանդ ուսանող երիտասարդութիւնը, կրթված տիկիններն ու օրիորդները, և նախաձեռնեն կուլտուրական քայլեր, տեղին և էական միաժամանակ։ Թող նրանք լայն շփում ունենան գաւառի հետ, տարածեն ճշմարիտ լոյս ու գիտութիւն՝ փոխարէն քնելու և ստուերների տակ յօրանջելու։ Իսկ այդ կարելի է անել երկրի, բնութեան, բնակչութեան տնտեսական կեանքի ուսումնասիրութեամբ, հետազօտմամբ և խօսոյթներով՝ մատչելի ու օգտակար ժողովրդի համար։ Այսպիսով մեծապէս կօգտվեն թէ իրանք և թէ գաւառը։ Այս կը լինի մի էական և բեղմնաւոր ազգակ կուլտուրայի տարածման, ժողովրդականացման։

Այս է մեր համեստ առաջարկը, որ յուսանք, կիրագործվի, եթէ մարդիկ կրթվում, ուսանում են կեանքի, և ոչ թէօրիայի համար։ «Մէկը հազարի, հազարը՝ մէկի համար»։ Իսկ մեր մէջ որքան լքված ու անուշադրութեան են մատնված այդ «հազարները»...

Մեծ է կարիքը, անհրաժեշտ իրագործումը, պատշաճ ու արդար մեր դիմումը, և վստահ ենք, սիրում ենք յուսալ, անուշադրութեան չի արժանանայ այն։

Վեհ է կոչումը, սրբազան՝ գործը...

Ա. Կոծինեան

Դիլիջան, 24 յունիսի

«НОВОЕ ВРЕМЯ» ԹԵՐԹԸ ՀԱՅԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Վերոյիշեալ թերթի ներկայացուցիչը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հետ տեսակցութիւն ունենալուց յետոյ, այդ թերթը սկսել է հայերի նկատմամբ այլ լեզու բանեցնել։ Թիֆլիսեցիներին ծանօթ փաստաբանի որդի Վ. Օզօչինինը հայերիս մասին վերջերս յիշեալ թերթում յօդուածներ զետեղեց, որ մենք առաջ ենք բերում ստորև թարգմանաբար։ Կաթողիկոսի վստահացումների մասին խօսելուց յետոյ յօդուածագիրն անցնում է նրա խօսքերի հեղինակութեան և կլոր հարցի շօշափմանը։

«Իրաւ է, որ Կաթողիկոսը արտայայտում է հայերի մեծամասնութեան տրամադրութիւնը, և կարող է արդեօք նա ազդեցութիւն ունենալ այդ տրամադրութիւնների մէջ տատանումներ նկատած ժամանակ։ Չէ որ Կաթողիկոսը եկեղեցու պետ է. հաշւի է առնում արդեօք նրա կարծիքը հենց, օրինակ, հայ ինտելիգենցիան, և արդեօք հոգևոր պետը կարող է շատերի համար երաշխաւորել։

«Նախ քան այս հարցերին պատասխանելը, նախ և առաջ պիտի յիշել Կաթողիկոսի ընտրութեան պարագաները։ Կաթողիկոսը ընտրեալ է ոչ միայն հայ հոգևորականութեան, այլև նա ընտրեալն է ամբողջ հայ ազգի, որովհետև իւրաքանչիւր թեմից, բացի ընտրող եպիսկոպոսից, ընտրութեանը մասնակցում է նաև աշխարհական ընտրողը։ Դեռ XI դարում իրանց պետական անկախութիւնը կորցրած հայերի համար եկեղեցին ազգային կեանքի հզօրագոյն մի պատնէշ է, որը միացնում է մի քանի պետութիւնների մէջ ցրված ազգը։ Ամեն մի հայ, անկախ իր համոզումներից, եթէ նոյնիսկ իր դաւանանքով հակակղերական էլ լինի, իրապէս մասնակցում է եկեղեցական ծանքերին և թեմական պատգամաւորի ընտրութեանը։ Սա նրանց ազգային պարտականութիւնն է։

«Ազգ հասկացողութիւնը ինքնին որպէս ինքնուրոյն մի հոգևոր ամբողջութիւն, որ հիմնված է ամբողջ քաղաքակրթական կեանքի ընդհանրութեան, անցեալի, ընդհանուր սովորոյթների և ապագայի իդէալների վրայ, արևելեան ազգերի մեծամասնութեան գիտակցութեան մէջ դեռ ևս ձևաւորված չէ։

«Աստուածպետական կենցաղը այնպիսի խոր հետքեր է թողել նրանցում, որ «ազգ» հասկացողութեան ներքոյ Արևելքում հասկացվում է կրօնը։ Սրա վրայ է հիմնված համիսլամիզմի քարոզը, որը «մահմեդական ազգ է» ընդունում նրանց, որոնք իսլամի վարդապետութիւնն են դաւանում։ Եւ իրօք, իրանց ազգային ամբողջութեանը հաւատում են բոլոր իսլամ դաւանողները՝ թիւրքերը և արաբները, բերբերները և եգիպտացիները, մոնգոլներն ու նոյնիսկ իսլամ ընդունած նեգրերը։

«Կրօնը նոյնատեսակ առաջնակարգ նշանակութիւն ունի նաև Կովկասում, ազգութիւնների որոշման մէջ։

«Մանաւորապէս հայերին, իբրև ոչ կրօնական համայնքի, այլ որպէս ազգի, կազմում ու միացնում է նրանց ինքնուրոյն եկեղեցին, Էջմիածնի նրանց գահը։ Եւրոպական աշխարհահայեցողութեամբ պէտք է շատ տարօրինակ թւայ Կաթողիկոսի ընտրութեանը հայերի հակա-կղերական խմբակցութիւնների բուռն մասնակցութիւնը, որոնք եկեղեցին ուղղակի անուանում են հնութեան մի բեկոր։ Ցայտնի անկրօնները առաջադէմ թերթերում բանակռիւ էին մղում, պաշտպանելով այս կամ այն անձնաւորութեան թեկնածութիւնը եկեղեցու գլխի պաշտօնի համար։

«Հայոց Կաթողիկոսի այդպիսի դիրքը, իբրև ազգի աստուածպետական ներկայացուցչի, թէ իր ընտրվելու պայմաններով և թէ իր նշանակութեամբ ժողովրդի աչքում եկեղեցու պետի, ազգի պատգամաւորի, խօսքերին առանձին նշանակութիւն է տալիս։ Այս կամ այն հասկացողութեան տէր մարդու ընտրութիւնը արդէն ինքն ըստ ինքեան ապահովում է հայերի մեծամասնութեան տրամադրութիւնը, այս դէպքում համապատասխան այդ հասկացողութեան. և բացի այդ, Կաթողիկոսը ազգովին ընտրված լինելով, որ ղեկավարում է ազգային կեանքը, քանի որ Էջմիածնում է կենտրոնացած եկեղեցու, նրա հողերի, դպրոցների, բարեգործութեան կառավարութիւնը՝ Կաթողիկոսը, այդ հոգևոր ամենահզօր պետը, ամենայն հնարաւորութիւն ունի իր ստորադրեալների գործունէութեան վրայ ազդել այս կամ այն ուղղութեամբ։

«Եւ երբ Հայոց Կաթողիկոսը բացարձակ կերպով յայտնում է իր ժողովրդի օրինապահութեան նկատմամբ, բացարձակ կերպով հաւատում է Ռուսաստանի հզօրութեանը, որի մէջ է կայանում հայերի բարօրութեան գրաւականը, այդ նշանակում է այն, որ իրանք հայերն ևս այդպէս են ասում։

«Հայերի նկատմամբ ռուս հասարակութիւնը երկու հակասական կարծիք ունի։ Մի կողմից մենք շատ ենք լսել, որ հայերը մի հարուստ առևտրական ազգ են կազմում, հրէաների նման ցրված համարեա թէ ամբողջ աշխարհում։ Հայերը, բնածին կուլակներ, վաշխառուներ և խանութպաններ են, որոնց համար կայ միայն մի ըսկզբունք, այն է՝ «Որտեղ լաւ է, այնտեղ է հայրենիքը»։

«Բայց միւս կողմից մեզ շարունակ ասել են՝ հայ թագաւորութեան, հայերի անջատական ձգտումների, հայկական յամառ ազգայնականութեան մասին, որը ռուս գործին Կովկասում դիմադրում է։

«Փաստօրէն երկու կարծիքներն էլ սխալ են։

«Մօտաւորապէս բոլոր հայերի $^{1}/_{3}$ մասը հեռացել է իր հայրենիքից մահմեդականների հալածանքի պատճառով ու հիմնել է իր գաղութները, օրինակ, մեզ մօտ Աստրախանում, Նախիջևանում, Քիշնևում, միանալով այնտեղերի ազգաբնակութեան միջին առևտրական դասակարգին։ Բայց հայերի $^{2}/_{3}$ մասը մնացել է Անդրկովկասի և Փոքր-Ասիայի իր հայրենի երկրում, և այդ ժողովուրդը իր ահագին մեծամասնութեամբ ամենաաղքատ և հանդարտ երկրագործ ժողովուրդ է, որը իր աղքատութեամբ կարող է համեմատվել Կովկասում միայն լէզգիների հետ։

«Այժմ «հայոց թագաւորութեան» մասին նոյնիսկ դադարել են խօսելուց։

«Այդ բանին հազիւ թէ կարելի լինի երբևիցէ հաւատալ։ Այդ առասպելը տարածվեց Թիւրքիայում հայկական ինքնավարութեանը ձգտելու շնորհիւ, որպէսզի թիւրքահայերին ազատեն մահմեդականների հալածանքներից։ Բայց այդ առասպելը բնականաբար պիտի մեռնէր, որովհետև, նոյնիսկ մեզ մօտ, ռուսական խառնակութիւնների օրերին, երբ ամենքը ինքնավարութեան մասին էին աղաղակում, հայերի ներկայացուցիչներն էին, որ այստեղ, Պետերբուրգի համագումարում, վերջնականօրէն յայտնեցին, որ նրանք ինքնավարութեան կարիք չունեն։

«Եւ շատ հասկանալի է թէ ինչու։ Անդրկովկասի բոլոր նահանգներից ամենահայաշատը՝ Երևանեան նահանգն է, բայց այնտեղ էլ հայերը ազգաբնակութեան միայն 53% են կազմում։ Գանձակի նահանգում 35%, Կարսի նահանգում 30%, այնպէս որ «հայկական ինքնավարութիւնը» իր այս դրութեամբ իրօք կը դառնայ մահմեդական ինքնավարութիւն։ Ռուս-թիւրքական պատերազմից յետոյ Ռուսաստանը չը կամեցաւ նոր ընդհարումներ ունենալ Թիւրքիայի հետ և, ի հարկէ, նմանապէս և Եւրոպայի հետ՝ հայերի պատճառով։

«Բայց Ռուսաստանում ընդունելութիւն գտած հայերը չէին կարող անտարբեր մնալ սահմանից այն կողմը գտնվող դէպի իրանց եղբայրակիցները և նրանց վիճակը։ Այդ հողի վրայ շարունակ զարգանում էր հայերի և ռուս կառավարութեան միջև անվստահութիւնն ու անջատումը, մի բան, որը իր գագաթնակէտին հասաւ իշխան Գոլիցինի՝ Կովկասում գործադրած անաջող քաղաքականութեան և Թիւրքիայից Ռուսաստան ապաստանած կոմիտէների գործունէութեան շնորհիւ։ Բայց այդ բոլորը այժմ անցած են և աստիճանաբար սկսել է վերադարձը դէպի անցեալը, Երմոլովի և Պասկևիչի ժամանակները, երբ եպիսկոպոս Ներսէսը—ապա կաթողիկոս և Անդրէևեան կավալէր—ռուս զինւորների հետ կանգնած էր որպէս հայ կամաւորների գլուխ։

«Ռուս կառավարութիւնը երբէք որևէ սահմանափակումն չէ յարուցել հայերի վերաբերմամբ և երբէք, նոյնիսկ հայերի դըժգոհութեան տարիներին, ռուս իշխանութիւնը փորձեր չէ արել սկզբունքով սահմանափակելու նրանց քաղաքացիական իրաւունքները։

«Իսկ ինչ կը վերաբերի ռուս ժողովրդին, այդ դէպքումն էլ մենք հայերից երբէք չենք լսել ոչ մի գանգատ։

«Ընդհանուր կեանքով և խաղաղ ու բարեկամաբար ապրում են միասին ռուս և հայ գիւղերը Գանձակի և Թիֆլիսի նահանգներում։

«Ռուս կառավարութեան հետ սուր յարաբերութիւն ստեղծելու գործում մեղաւոր է գլխաւորապէս արտասահմանից քաջալերվող հայերի մի փոքր խմբակը, որը կապ էր պահպանում արտասահմանեան յեղափոխական կոմիտէների հետ և որը հեռու լինելով իր ժողովրդի առօրեայ կեանքի իրական նպատակներից՝ երբէք խորը արմատներ չէ ձգել այդ ժողովրդի մէջ։

«Այդ կեղծ հայրենասէրների անմիտ ցնորքները արդէն բաւականաչափ հասկացվել ու ծաղրի են ենթարկվել հայերի կողմից. ոչինչ չէ խանգարելու կրկին վերադառնալ Կովկասի պանծալի անցեալի դաւանանքներին։

«Կաթողիկոս Գէորգ V-ի արտասանած խօսքերը, երկար տարիներ միմեանցից փոխադարձաբար անջատուած լինելուց յետոյ, շատ նշանաւոր են։

«Նա բացարձակօրէն ընդունեց հայ ազգի համար իբրև կեանքի ծրագիր ազնիւ և հաւատարիմ անձնուիրութիւն դէպի Ռուսաստանը։ Եւ եթէ հայերը իրանց նախնիքների նման ազնուաբար դառնան պետականապէս ռուսներ, այդ դէպքում բնականօրէն կը կորչեն այն թիւրիմացութիւնները, որոնք կարողացան այնպէս բորբոքել իրապէս գոյութիւն չունեցող «հայկական հարցը»։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ՎԻՃԱԿԸ ԵՒ ՆՐԱ ԳՈՅՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ *)

(Սօցիօլօգիական էտիւդ)

VII

Հայ վերածնիչների մղած գաղափարային կռիւը՝ կրօնա-կղերական տիրապետութեան դէմ մեր մտաւոր-կուլտուրական կեանքում՝ կազմեց մի փառահեղ էպօխա հայ հասարակական մտքի զարգացման պատմութեան մէջ։ Եւ ինչ էր այդ ամբողջ շրջանը՝ իր արծարծած սկզբունքների դասակարգային որակումով, եթէ ոչ նոր բարգաւաճող բուրժուական տարրերի հասունացած պահանջների յայտարարութիւն, հասարակական տիրապետութեան հասնելու ձգտում։ Լեզու, դպրոց, գրականութիւն,—մտաւոր կուլտուրայի կարևորագոյն գործօններ՝ կազմում էին մենաշնորհ սեփականութիւնը հոգևոր իշխանութեան և պահպանվում էին միջնադարեան վերօկեաց հասկացողութիւնների և տրադիցիաների նեղ շրջանակներում։ Անհրաժեշտ էր բեկանել պահպանողական կղերականութեան կրթական ոյժն ու հասարակական ազդեցութիւնը, և աշխարհականացնել, ազատագրել այդ գործօններն ու դնել նրանց ժողովրդի հաւաքական ներկայացուցչութեան խնամատարութեան տակ։

Այդ էր լիբերալիզմի խաղացած դերը մեր մտաւոր-կուլտուրական կեանքում։

Ուրեմն, մեր հասարակական կեանքի պատմական անցեալում կատարվել է մի խոշոր երևոյթ, որ իր պատճառակցական ծագումով առաջ է կոչվել նորաբարգաւաճ բուրժուազիայի ընչաւ շահերի հիմքերից։ Նա տուեց իր ծոցից կուլտուր-տրեգերների մի ամբողջ սերունդ, որ հին արժէքների դէմ մղած իր բացասական ջախջախիչ քննադատութեամբ հանդերձ՝ պիտի հնի փլատակների վրա կառուցէր նոր հասարակական իդէալը։ Փոխվում էին դերերը հայ պատմական կեանքի սօցիալական բեմում. հոգևորականութեան, իբրև տիրապետող ոյժի, պիտի յաջորդէր բուրժուազիան։

Ներկայ հայ բուրժուական հասարակութիւնը ժառանգութիւն ստացաւ իր նախնիքների կռւի ու յաղթանակի արդիւնքները։ Եւ մեր այժմեան լեզուն, դպրոցը, գրականութիւնը, թատրօնը, մամուլն այլ բաներ չեն, բայց եթէ նոր բուրժուական հասարակակարգի մտաւոր կուլտուրայի արժէքներ ու գործօններ։

Կարե՞լ է պատահել, որ մի դասակարգ գիտակցօրէն արհամարհէ իր սեփական հասարակակարգի ֆակտօրները։

Երբէք։

Կարող է խօսք լինել միայն նրա անգիտակցութեան և անտարբերութեան մասին,—այսինքն ժամանակի տուեալ մօմենտներով պայմանաւորված դիրքի ու վերաբերումների մասին,—բայց ոչ երբէք գիտակցական արհամարհանքի։

Նոյնը և հայ խոշոր բուրժուազիան։

Նա կը փորէր իր հասարակական տիրապետութեան արմատները, կը թաղէր իր դիրքն ու հեղինակութիւնը, եթէ բացայայտօրէն արհամարհէր իր ազգային մտաւոր կուլտուրայի գործօնները և նոյն իսկ ժխտէր նրանց գոյութեան արժէքն ու իրաւունքը։

Նա պատմականօրէն շահագրգռուած է, որ այն ազգութիւնը, որի գրուպպայական մասնիկն է կազմում ինքը, և այն տնտեսա-սօցիալական միջավայրը, ուր նա շահագործում է, ստանան այնպիսի մի սօցիօլօգիական ստրուկտուր, կառուցուածք, ուր գերիշխէ իր դասակարգային փաստական ոյժը, իդէօլօգիան, ուր իրան պատկանէ առաջին որոշիչ ու վճռական խօսքը։ Իսկ դրա համար նա պէտք է եռանդով ու դրականօրէն մասնակցէ իր ազգային կեանքի մտաւոր-կուլտուրական գործերին, առնէ իր վարչական ղեկավարութեան տակ կրթական հաստատութիւններին, ապահովէ նրանց գոյութիւնը, բարձրացնէ ազգային գրականութիւնն ու թատրօնը, ունենայ իր օրգանները և այլն։

Ահա այս վերջինն է, որ չէ անում, թերանում է հայ բուրժուազիան։ Նա վատնում է իր էներգիան՝ զուտ ազգային իրականութեան մէջ, շատ թոյլ չափերով, կիսատ-պռատ, կաղէ կաղ, որոշ դէպքերում նոյն իսկ ակամայ։ Նա տալիս է իր նիւթականը սուղ կտակի ու նուիրաբերութեան ձևերով, առել է իբրև ողորմութիւն։ Նա իր ազգային ողջ մտաւոր կուլտուրան պատուաստել է բարեգործութեան, այսինքն երերուն, խղճուկ պալիատիվիզմի հիմքերի վրա։ Ինչու։

Այստեղ կրկին ցցվում է մեր առաջ այն տրագիկ երկուութիւնը մի դասակարգի կեանքում, երբ նա մեծ չափերով՝ շահագրգռված է մի բանի մէջ, բայց իրերի բերմունքով հնարաւորութիւն չունի գործնականի մէջ արտայայտվելու համապատասխան չափերով։

Այդ նկատումով մենք վերև հայ բուրժուազիայի բարձրաստիճան շահագրգռութիւնը իր ազգային կեանքով՝ անուանեցինք պատմական։ Պետական ներկայ յարաբերութիւնների և քաղաքական ռէժիմի օրով, հայ բուրժուազիան, ինչպէս մենք սկզբում տեսանք, բնականօրէն անտարբերութեան է մատնել իր ազգային իրականութիւնը և շահագրգռութեան կենտրոնը տեղափոխել պետական քաղաքացիական հողի վրա։

Եւ եթէ կան մարդիկ մեր մէջ, որոնք կատարելապէս յուսահատվել են լաւ ապագայի վերաբերմամբ և մի անբացատրելի կոյր հաւատով անկարելի են համարում ներկայ պետական կարգերի հիմնական բարեփոխութիւնը, թող այդպիսիները անեն նաև իրանց հոգու խորքում մի ֆատալ հաւատ, որ հայկական ազգային կուլտուրայի գոյութեան տարիները հաշված են։

Սակայն միանգամայն այլ բան է ասում իրերի օբեկտիվ ընթացքը։ Մեր տեսակէտից նոյնքան ժամանակաւոր է ներկայ քաղաքական կարգերի գոյութիւնը, որքան դրա հետ օրգանապէս օղակված ազգային հարցի արտակարգ կրիզիսը Ռուսաստանում։

Ապագայ իսկական սահմանադրական Ռուսաստանը—որի ինքնավարական կազմը՝ զուտ ազգային հարցի նկատմամբ, եթէ աւելին չուզենանք, լինի գոնէ ներկայ աւստրօ-ունգարականի չափ—այն հող է պատրաստելու լայնածաւալ երկրի բազմազան ժողովուրդների փոխ-յարաբերութիւնների դասաւորութեան համար։ Տալով ամեն մէկին ինքնուրոյն զարգացման իրաւունք ու գրաւականներ, ռամկավարական սահմանադրութիւնը պիտի բաց անի ներկայ ճնշված ազգութիւնների պատմա-քաղաքական կեանքի մէջ մի նոր էպօխա։

Իսկ ինչ է նշանակում դա։

Դա նշանակում է, որ ազգութիւնների մտաւոր-հոգեկան կուլտուրայի ներկայումս ոտնահարող գործօնները՝ ապագայում կը ստանան իրանց հրապարակական օբեկտիվ արժէքը։

Թող պաշտօնապէս յարգվեն մանր ազգերի լեզուները մեր երկրի գէթ որոշ տերիտօրիական սահմաններում, ինչպէս Աւստրիայում և Շվէյցարիայում է. թող նա (լեզուն) դառնայ իրական կեանքի բազմապիսի բովանդակութեան մէջ կենդանի-գործնական օրգան, կուլտուրական բարիքների իւրացման դրական զէնք. թող հնարաւորութիւն տրվի ազատ ու անկաշկանդ, առանց արուեստական խոչընդոտների՝ զարգացնելու ազգային սեփականութիւններն ու ստացուածքները, այն ժամանակ կասկած չը կայ արդէն, որ հայ բուրժուազիան (նոյնը և ամեն մի հպատակ ազգի բուրժուազիա) լայն չափերով կը գործադրէ մտաւոր էներգիա և կապիտալ իր ազգային իրականութեան ծոցում, ունենալով շահեկան փոխ-հատուցումների անկասկածելի շանսեր։ Միայն այդ դէպքում հայ բուրժուազիան շատ հարցերում իր մտաւոր հետաքրքրութեան և դասակարգային քաղաքականութեան կենտրոնը սոսկ պետական-քաղաքացիական կեանքից կը փոխադրէ իր ազգային իրականութեան մէջ։ Եւ այդ չի նշանակի, որ նա դրանով օտարանում ու կղզիանում է պետական-քաղաքացիական կեանքից, այլ որ տիրող ռէժիմի շնորհիւ ազգային օտարացած ու կղզիացած իրականութիւնը այնքան կը մերձենայ համապետական կեանքին և որակով կը բաղադրվէ նրա հետ, որ բուրժուազիայի առաջ ցցված նախկին անողոք երկուութեան անհաշտ ծայրերը կը միաւորվեն մի ներդաշնակ սինթեզի մէջ։ Հայ բուրժուան լինելով իրական ու եռանդուն գործիչ իր ազգային կեանքում, կը լինի միաժամանակ պարտագիտակից քաղաքացի պետական կեանքում։

Էմիլ Վանդերվելը, անցեալ տարի (1910) հոկտեմբերի 31-ին, խօսելով Վիէննայի սօցիօլօգիական ընկերութեան մի ժողովում ազգային հարցի մասին Բէլգիայում, ասում է ի միջի այլոց հետևեալը. «Մինչև մինև այժմ Բէլգիայում ճանաչում էին մի ազգ միայն, վերջին տասնամեակներից սկսած, ընդհակառակը, սովել է տրամադրութիւնը. Բարեկեցիկ քաղաքացիութիւնը խօսում էր միայն ֆրանսերէն և արհամարհում իր բանուորների և ստորադրեալների լեզուն։ Վարչութիւնները, դատաւորը, քաղաքագէտը, բոլորը խօսում էին ֆրանսերէն։ Քառասուն տարի առաջ պատահում է մի դէպք. երկու ֆլամանդացիք դատվում են Բրիւսելի դատարանում, ու երդուեալները, ինքը դատարանը, պաշտպանները, դատախազը միայն ֆրանսերէն էին խօսում, իսկ երկու մեղադրվող ֆլամանդացիք ֆրանսերէն ոչ մի խօսք չէին հասկանում։ Նրանք դատապարտվում են մահվան և գլխատվում։ Քիչ ժամանակ անցնելուց յետոյ պարզվում է, որ նրանք բոլորովին անմեղ են եղել։ Այսպէս, ուրեմն, հասկանալի է,—շարունակում է բէլգիական սօցիալիստների պարագլուխը,—որ այժմ ֆլամանդացիք եռանդով պահանջում են, որ ֆլամանդական հողի վրա գտնվող բոլոր դպրոցներում ուսուցանվի իրանց մայրենի լեզուն։ Ամենից առաջ Գենտի իրանց համալսարանում։ Նրանք պահանջում են, որ իրանց պաշտօնեաները տիրապետեն երկու լեզուներին այնտեղ, ուր վարում են նրանք ֆլամանդրական ժողովրդի գործերը։ 1880 թուականից սկսած նրանք զարգացնում են օրէնքները այդ ուղղութեամբ։ Նրանք պահանջում են, որ օֆիցերը՝ լէյտենանտից սկսած մինչև գեներալը, հասկանայ զինուորների լեզուն։ Բոլորը՝ քաղաքային վարչութեան ծառայողները, փաստաբանները, բժիշկները, քաղաքագէտները, որոնք ուզում են մնալ ֆլամանդրական հողի վրա, պէտք է սովորեն տեղական լեզուն։ Եւ նրանց պարլամենտական պատգամաւորների այդ արդարացի պահանջները պաշտպանվում են շատ վալլօնական պատգամաւորների, մանաւանդ դեմօկրատների, առաջադիմականների, սօցիալիստների կողմից»։

Այսպէս է ներկայացնում և լուսաբանում իրերի ընթացքը Բելգիայում Վանդերվելդը։

Բայց ինչ է ներկայացնում մի Բելգիա Ռուսաստանի հանդէպ՝ զուտ ազգային հարցի տեսակէտից։ Մի չնչին տարածութիւն, որի երեք փոքրաթիւ տարրերը—վալլօններ, ֆլամանդրացիք և գերմաններ—ազգաբնակչօրէն թւում են միապաղաղ ու միատարր ամբողջութիւն, այնքան հանգիստ, լաւ ու խաղաղ են, գոնէ արտաքուստ։ Եւ եթէ բէլգիական դեմօկրատներն ու սօցիալիստները անվերապահ պաշտպանում են ֆլամանդրական մանրիկ ժողովրդի «արդարացի պահանջները», որչափ աւելի բուռն ու եռանդով պիտի լինի ապագայ ռուսական պարլամենտում նման կուսակցութիւնների պաշտպանութիւնը այն գերարդարացի պահանջների, որոնց յայտարարողները չնչին ու անյայտ ֆլամանդրացիք չեն, այլ լեհերը, հրէաները, հայերը, վրացիները, թուրքերը և այլ տասնեակ ժողովուրդներ, թւով այնքան մեծ, պատմութեամբ ու որակով այնքան տարբեր ազգութիւններ։

Եթէ ներկայումս հայ ժողովուրդը իրաւունք ունի միայն «հոգևոր թեմական» դպրոցների նման սակաւօգուտ ազգային կրթարաններ պահելու՝ կղերականութեան իրաւական հսկողութեան տակ, ապագայում նա ազատ կը լինի, իբր կարողութիւնից, ոյժից ու կամքից կախված կը լինի՝ ունենալ իր ուրոյն գիմնազիան, ռէալական դպրոցը, համալսարանը և այլն։ Դեմօկրատիզմը կը լրացնէ պատմական լիբերալիզմի թողած թերին, և հայ բուրժուազիան նոյնիսկ իրաւապէս կազատագրէ ազգային դպրոցական հիմնարկութիւնները հոգևոր իշխանութեան իրաւա-պաշտօնական կախումից ու ազդեցութիւնից։ Փաստ՝ աւստրիական ազգութիւնների օրինակը. Աւստրիական լեհութիւնը որքան ցածր է կանգնած ռուսականից՝ թէ քանակով, թէ նիւթական հարստութեամբ, թէ մտաւոր-կուլտուրական զարգացման մակերևոյթով. բայց և այնպէս երկրորդը զուրկ է առաջինի ազգային կուլտուրական գործօններից ու սեփականութիւններից։ Դա նշանակում է, որ Աւստրիան ունեցել է ռէֆօրմատորական ներգործութիւն նաև մանր ազգերի ներքին մտաւոր-կուլտուրական կեանքում։ Մեր մէջ դպրոցը կոչվում է այժմ իրաւական-պաշտօնական անունով՝ հոգևոր-ազգային, իսկ այնտեղ ազգայնացրած է հիմնապէս բուրժուական գունաւորումով։

Մեզ կարող են առարկել մի շատ էական կէտում։

Ինչու ամբողջ գրուածքիս ընթացքում շօշափել ու քննել եմ համարեա բացառապէս մի դասակարգի՝ բուրժուազիայի՝ դիրքն ու յարաբերութիւնը, շահագրգռութեան աստիճանը դէպի հայ ազգային կուլտուրան. ինչու անուշադրութեան եմ մատնել մանր-բուրժուական և բանուորական խաւերը։

Կարծում եմ՝ բաւարարութիւն տուած կը լինեմ այսպէս առարկողներին, եթէ յիշեցնեմ նրանց, թէ երևոյթի որ կողմին է վերաբերում մեր հիմնական թեզիսը. ինչու է ընկնում, ինչու այնքան աղքատ ու յետամնաց է մեր ազգային կուլտուրան և որոնք են այն իրական կռուանները՝ բարձրացնելու համար նրա ընկած մակարդակը և ստեղծելու կենսունակ գոյութեան օբեկտիվ պայմաններ։

Ահա այս էր մեր պարզաբանումների նիւթը։ Եւ որովհետև՝ մեր հասարակահայեցողութեան տեսակէտից՝ չարիքի պատճառակցական արմատը գտանք տնտեսական պայմանների բացասական դասաւորութեան, ուրեմն նիւթական միջոցների բացակայութեան մէջ, ուստի հասկանալի է միանգամայն, որ ամենամեծ, եթէ չասենք միակ, ուշադրութիւնը պիտի դարձնէինք հայ ազգաբնակութիւնից այն խաւի վրա, որի ձեռքն է կենտրոնացած նիւթական բարիքների ողջ ֆոնդը և որի դասակարգային շահագրգռութիւնից է կախված՝ վերջին հաշւով կուլտուրական գործօնների և արժէքների տնտեսական պայմանների վիճակը։

Մենք հեռու ենք մանր-բուրժուական դեմօկրատի նայիվ իդէալիզմից. ժողովրդի հաւաքական ոյժերով և կաթ-կաթ կոպէկներով անկարելի է կուլտուրա պահպանել ու աճեցնել։ Բուրժուական կուլտուրան՝ իր սկզբունքային որակումով՝ պէտք է անհրաժեշտօրէն կրէ նաև բուրժուազիայի ակտիվ մասնակցութեան կնիքը իր ճակատագրի վրա։ Կապիտալիստական արդիւնաբերաձևի տիրապետութեան օրով մի ազգի կուլտուրան պէտք է և կարող է միայն ծաւալվել խոշոր կապիտալի միջոցով։ Մինչև որ կապիտալիստական տնտեսութեան և շահագործութեան սկզբունքը չը կիրառվէ հայկական մտաւոր-հոգեկան կուլտուրայի բոլոր ճիւղերի զարգացման մէջ, քանի նա կը շարունակէ պահպանել այսպէս անուանված՝ բարեգործութեան կամ բարերարութեան, այսինքն հասարակական մուրացկանութեան բնոյթը, այնքան նա կը մնայ դատապարտված իր ներկայ վիճակի մէջ ապրելու և այնքան նրա գոյութեան հարցը կը պահպանէ իր կրիտիկական ու պրօբլեմատիկ բնաւորութիւնը։

Բարեգործական պալիատիվիզմը վաղ թէ ուշ իր երերուն ու դանդաղաշարժ կացութեամբ կը փշրվէ իր շուրջը (պետական կեանքում) անդիմադրելիօրէն ծաւալվող կուլտուրական կապիտալիզացիայի պրօցեսի հարուածներից։ Իսկ օտար կապիտալիստական կուլտուրայի յաղթահարումների դէմ մի ազգ կարող է «ապահովել» իր ուրոյն կուլտուրայի գոյութիւնը միմիայն սեփական կապիտալիստական կուլտուրայի դիմադրութեամբ։

Կոպիտ թիւրիմացութիւն կը լինէր՝ ասածներիցս եզրակացնել, որ մենք, իբր, տեսականօրէն պնդում ենք բուրժուա-ազգային կապիտալիստական՝ հաւասար թէ անհաւասար կուլտուրաների մշտնջենական պայքարի կարելիութիւնը կամ սրբագործում նրա կենսունակ գոյութեան տևականութիւնը։ Ad hoc խօսքս վերաբերում է զարգացման այն էտապին, երբ կապիտալիստական արդիւնաբերակարգը շարունակելով տակաւին իր տիրապետութիւնը, պիտի պահպանէ անխուսափելիօրէն,—այս կամ այն չափով և այս կամ այն եղանակով,—ազգերի տարբեր իրականութիւնների փոխադարձ պայքարի երևոյթը՝ իբրև ընդհանուր սօցիալական հանգոյցի մի օղակ, մերթ խաղաղ մրցումների, մերթ մէկի յարձակողական տակտիկայի, միւսի լարված դիմադրութեան ձևերի տակ։ Միաժամանակ չենք հերքում այն հեռանկար հնարաւորութիւնը, որ որոշ տեղերում հէնց ինքը տիրող ազգերի կապիտալիզմը պէտք է իր հզօր թաթերով «լուծէ» «ազգային հարցեր», այսինքն մրցման բնական պրօցեսում թոյլ ու տկարին ձուլէ ուժեղի և կենսունակի լայն ծոցում։ Այլատարր հասարակութիւնների փոխ-յարաբերութիւնների այդ բնական էվօլիւցիայի փառահեղ պսակումը սակայն վերապահված է այն հասարակակարգին, որ պատմական անհրաժեշտութեամբ պիտի յաջորդէ տիրող կապիտալիստական արդիւնաբերաձևին։

Իսկ այդ հեռաւոր ապագայի մասին խօսելը՝ դուրս է թեմայիս շրջանակից։

Intimus

*) Տես «Մշակ» №№ 139, 140, 141, 142, 143 և 144.

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Կօկանդի տեսքը եւ մասնագէտ բժիշկների կարիքը

Կօկանդ, 26 յունիսի

Կօկանդը աչքի է ընկնում իր հարստութեամբ։ Շրջակայքից միմիայն բամբակ ստացվում է 10-եակ միլիօն րուբլու։

Կան Մօսկվայից եկած ֆաբրիկանտներ, որոնք մեծ մանուֆակտուրայի գործ են կատարում։

Քաղաքը բաժանված է երկու մասի՝ հին և նոր։ Հին մասում ապրում է սարթ ժողովուրդը, իսկ նոր մասում՝ ռուսները և միւս քրիստոնեայ ազգերը։

Հէնց այդ պատճառով հին մասը անուանվում է սարթի մաս, իսկ նորը՝ ռուսաց մաս։

Քաղաքի հին մասը նորի հետ միանում է կամուրջով, և այն տեղը, որտեղից բաժանվում է հին մասը նորից, կոչվում է «Пьяный базаръ»։ Քաղաքի հին և նոր մասերի միջև կայ մեծ տարբերութիւն։ Ռուսաց մասը աչքի է ընկնում իր մաքուր և լայն փողոցներով, գեղեցիկ շինութիւններով, զուարթ գեղեցիկ պարտէզներով, որոնց տեսքը աքանչացնում է մարդու, իսկ սարթի մասը բոլորովին հակապատկերն է ներկայացնում։ Քաղաքի հին մասը նորի նման գեղեցիկ դառնալու համար հարկաւոր է առ նուազն 100 տարի։

Սարթը ծոյլ ժողովուրդ է, գիտէ շատ քչով բաւականանալ։ Այդ ժողովրդի 60%-ը ապրում է թէյ խմելով և «նան» (սարթական հաց) ուտելով։ Առևտրի մէջ սոսկալի կերպով յետամնաց են (խօսքս բացառութիւնների մասին չէ) և այդ իսկ պատճառով քաղաքիս առևտուրը և գեղեցիկ շինութիւնները շատ կարճ ժամանակվայ ընթացքում անցել են և անցնում են հրէաների ձեռքը։

Հայերը չնչին տոկոս են կազմում. առևտրական ֆիրմաների մէջ իր փառաւոր անցեալով աչքի է ընկնում առևտրական տուն «Եղբ. Ս., Խ. և Ա. Գէորգեանցներ» ֆիրման. լաւ տեղ են գրաւում Մ. Աթաբէգեանը, առևտր. տուն «Տարօնը» և «Կօկանդի Տախտակի Ընկ.»։

Զարմանալին այն է, որ այսպիսի հարուստ մի քաղաք չունի իր մասնագէտ բժիշկները։ Կան մի քանի բժիշկներ, որոնցից ամեն մէկը ընդունում է ամեն տեսակի հիւանդներ, լինեն դրանք վեներական ախտով վարակված թէ աչքի ցաւով բռնված. այնպէս որ՝ եթէ մէկը լուրջ հիւանդութեամբ բռնվի, ստիպված է լինում գնալ Տաշքէնդ։

Ես ապրել եմ Թիֆլիսում 10 տարուց աւել և գիտեմ, որ Թիֆլիսում կան այնպիսի շնորհալի մասնագէտ բժիշկներ, որոնք օրական 2 կամ 3 հիւանդ անգամ չեն ունենում բժիշկների շատութեան պատճառով, այն ինչ այստեղ այդ տեսակ բժիշկների ճրագով են փնտռում։

Լաւ կը լինէր, եթէ մեր հայ բժիշկներից 2 կամ 3 հոգի մասնագէտներ անցնէին այս կողմերը. թէ նրանք շատ շատերին բժշկական օգնութիւն ցոյց տուած կը լինեն, որովհետև այստեղ շատ քիչ մարդ կը ճարվի, որ առողջ լինի իսկական մտքով, և թէ նրանք մի քանի տարում նիւթական ապահովութիւն ձեռք կը բերեն։

Քաղաքը հարուստ լինելու պատճառով կեանքը սոսկալի թանգ է։ Լաւ բնակարանը 600-ից 1000 ր. է, հացը 6 կ., ձուն հատը 2 կ., միսը 18 կ., մի շիշ գինին 40—50 կ.։

Գ. Մանուչարեան

Անձրևային եղանակներ

Նոր-Բայազէտ, 28 յունիսի

Հակառակ մի քանի օրվայ չորային եղանակների, ամսիս 23-ից սկսեցին փոխվել եղանակները. 3 օր շարունակ գիշեր-ցերեկ անընդհատ տեղացին յորդ անձրևներ, որոնց ընթացքում ձիւն նստեց Գեղարքունեաց լեռներում, ուր բանակ ունեն դրած թափառական օբաչիներ՝ արանի կողմերից եկած, այն է սարուջներ, սառաջուէցիներ և այլ թիւրք ու քիւրդ եայլաղաւորներ՝ իրանց հօտերով, ձիաններով, ուղտերով։ Ձիւնը ծածկելով նրանց վրանները՝ ամբողջ տնտեսութիւնը մի քանի օրով ենթարկվեց սաստիկ ցրտերի և սառնամանիքների, քանի որ նրանց անասուններից նոյնիսկ մատղաշ գառները պատսպարված չեն մի ծածկոյթով կամ գիշերային տաք ապաստաններով... Սակայն 3—4 օրից յետոյ դարձեալ երկինքը ժպտաց, փայլեց կարմիր արևը և տուեց տաք օրեր, որոնց ազդեցութեամբ ամենքը ուրախ տրամադրութիւն ընդունեցին։

Միայն մի բան ցաւալի էր, այն, որ տեղացի Բ. Նալբանդեանցի 30-ի չափ գառները մի անգամից զոհ գնացին կայծակի մի հարուածին, որով զգալի վնաս հասցվեց նրա տնտեսութեան։ Ուրիշ մի քանիսին նոյնպէս վնասներ են պատահել ձիւնի և ցրտերի ազդեցութեան տակ։

Սակայն անձրևային եղանակներից բաւական գոհ մնացին հողագործ դասակարգերից շատերը, քանի որ նրանց արտերը չորութիւնից ցամաքել և կուչ էին եկել, ուստի նրանց տէրերը մեծ երկիւղի մէջ էին՝ ցանքերը այրվելու վերաբերմամբ։ Մի խօսքով՝ անձրևային եղանակները մի փոքր յոյս ներշնչեցին առհասարակ հողագործ ազգաբնակութեան, թէպէտ բուսականութեան աճեցողութիւնը դարձեալ դանդաղում է և հունձը ուշացնում...

Գ. Սինանեան

Դարձեալ ոճրագործութիւն

Սև-Քար, 1 յուլիսի

Յունիսի 30-ի երեկոյեան մօտաւորապէս ժամը 10-ին ատրճանակի 3 հարուածով սպանեցին Խաչատուր Օրդինեանին (աւագ անտառապահ), որի ժամանակ չարագործի գնդակից մէկը անցնելով հանգուցեալի կողքից, պատահաբար, անվտանգ կերպով դիպչում է մօտը գտնվող իր հօրեղբօր փոքրիկ աղջկայ՝ Վարսենիկի ուսին։ Չարագործները մթութեան մէջ անյայտացան...

Դեռ տարին չը բոլորած երրորդ անգամն է, որ նման դէպք տեղի է ունենում Սև-Քարում։

Այս բոլէին գիւղումս այնպիսի պայմաններ են ստեղծվել, որ ամենաչնչին պատճառով ընդհարվողները մեծ կասկածով են վերաբերվում միմեանց։

Այդ սարսափը օր-օրի վրա աստիճանաբար աճում-մեծանում է, որովհետև բոլոր անգամներին էլ չարագործները ազատ ու անպատիժ մնալով խրախուսվում և տեղի են տալիս նոր ու նոր եղեռնագործութիւնների. ոստիկանութիւնը ըստ երևոյթին անկարող է երևան չարագործների սանձարձակութեան առաջն առնելու։ Այնպէս որ, եթէ դրութիւնը այսպէս շարունակվելու լինի, հաւանական է որ նրանք, որոնք իրանց հասարակօգուտ գործունէութեամբ որոշ ծառայութիւններ էին անում գիւղացիութեան, թողնեն ու փախչեն գիւղից հեռու, շատ հեռու՝ օտարութեան մէջ որոնելու իրանց ապահովութիւնն ու հանգստութիւնը...

Զնդան

ԽՐԱԽՈՒՍԱՆՔԻ ԱՐԺԱՆԻ

Կ. Հ. Բ. Ը. Ախալքալաքի ճիւղի վարչութիւնը նպատակ ունենալով գոնէ մի փոքր չափով զարկ տալ ժողովրդի զարգացմանը և տալ նրան հոգեկան-մտաւոր բաւականութիւն, որոշել է կազմակերպել ժողովրդական հանրամատչելի դասախօսութիւններ։

Կառավարութիւնից ստանալով պատշաճաւոր թոյլատուութիւնը, վարչութիւնը քաղաքի ձեռնհաս անձանց և ուսուցիչներին անխտիր հրաւիրել էր խորհրդակցութեան և աջակցութեան։

Ընտրվել է առ այժմ մի ժամանակաւոր մասնաժողով, որը վարչութեան հետ միասին ղեկավարելու է դասախօսութիւնները։ Վարչութիւնը և մասնաժողովը, գիտակցելով որ ցանկալի նպատակին հասնելու և արդիւնք ստանալու համար հարկաւոր է ունենալ որոշ գիտութիւններից սիստեմատիկ դասախօսութիւններ, որոնց համար պահանջվում են աւելի երկար ժամանակ և միաձոյլ ոյժեր, յարմար է գտել սկսել այդ աշխատանքից...

Դասախօսութիւնները լինելու են մանկավարժութիւնից, գրականութիւնից, բնական գիտութիւնից, առողջապահութիւնից, պատմութիւնից և այլն։ Իսկ ամառվայ համար որոշել են՝ օգտվելով և եկւոր ույժերից, դասախօսութիւններ կարդալ զաւառացուն աւելի կենսական նիւթերից։

Որ լուրջ կազմակերպված հանրամատչելի դասախօսութիւնները հետաքրքրում և գրաւում են ժողովրդին, դա ցոյց է տուել 1906/7 ուսումն. տարվայ փորձը, երբ ուսուցչական խումբը քաղաքի մի խումբ ինտելիգենտների հետ կազմակերպել էր այդպիսի դասախօսութիւններ։

Ամսիս 24-ին, կիրակի օրը, տեղի ունեցաւ առաջին դասախօսութիւնը։ Թէև ներկայ էր բաւական հասարակութիւն, բայց բուն ժողովրդից քիչ կային, որովհետև առաջին անգամը լինելով՝ դեռ շատ շատերին յայտնի չէր։

Դասախօս Ց. Խաչատրեանը մի քանի խօսքով պարզելով վարչութեան նպատակը՝ անցաւ դասախօսութեանը։ Նիւթը վերցված էր մարդակազմութիւնից և տարածված մի քանի հիւանդութիւններից։ Ծաւալը բաւական շատ էր և կարելի էր բաժանել 2—3 դասախօսութեան, որով հնարաւոր կը լինէր մի փոքր աւելի երկար կանգ առնել այդ հետաքրքրական և օգտակար նիւթի վրա։ Դասախօսին աջողվում էր հետաքրքրել նիւթով, և պէտք է ասել, որ ընդհանրապէս գոհացուցիչ էր և աջող։

Ցանկալի է խուսափել բարդ տերմիններից, աւելի զգուշանալ անհասկանալի բառեր գործածելուց և յարմարութիւն տալ հարկաւոր նկարները և իրերը լաւ տեսնելու և դիտելու։ Դասախօսն արժանացաւ ծափահարութեան։

Հրաւիրում եմ ախալքալաքցիների ուշադրութիւնը այս ուրախալի երևոյթի վրա. հարկաւոր է օգտվել առիթից և փոխարէն ոգելից խմիչքների ու սրճարանների ապականված օդի՝ մի փոքր էլ գոնէ ստանալ մտաւոր սնունդ։

Տեղեկացայ նոյնպէս, որ վարչութիւնը մտադիր է աշնանից ունենալ մեծերի համար կիրակնօրեայ դպրոց։

Գովելի են վարչութեան այդ քայլերը, որ գիտակցելով ժամանակի անհրաժեշտ պահանջը՝ ուշադրութեան է առել ժողովրդի մտաւորականը և կրթականը։ Գովելի է և դասախօսութեանն աջակցող անձանց սիրալիր վերաբերմունքը և պատրաստակամութիւնը։

Ցանկանում ենք աջողութիւն։

Դիտող

Ախալքալաք

ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ԴԱՀԼԻՃԻՑ

Մենք հաղորդեցինք տեղեկութիւններ այն քաղաքացիական դատի մասին, որ կայացաւ Թիֆլիսի Նահանգական դատարանում Քափանակեանի տան մասին (տես «Մշակ» № 135)։ Այդ դատի մէջ հանդէս են գալիս ինժենէր Տիգրան Բէկզադեան և տ. Լիսիցեան։ Քափանակեանի տան աճուրդը նշանակված էր յունիսի 27-ին։ Այդ օր Ստեփան Լիսիցեան և կինը յատկապէս եկել էին ամարանոցից, որպէսզի կարողանան աճուրդի ժամանակ ձեռք բերել Քափանակեանի տունը, համաձայն իրանց կապած պայմանագրի Բէկզադեանի հետ։

Սակայն այդ նրանց չէ աջողվում, որովհետև գտնվում են մարդիկ, որոնք օգնում են տ. Քափանակեանին վճարել բանկին պարտքերը և աճուրդը յետաձգել։ Երկրորդ օրը, նահանգական դատարանը յայտարարում է իր վճիռը, որով արդար ճանաչելով Քափանակեանի պահանջը, որ Մելիք-Հայկազեանի ժառանգները հաշիւ ներկայացնեն իրանց ստացած գումարների մասին, պարտաւորեցնում է նրանց ներկայացնել դատարանին տան վարձերի մատեանը։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

✦ Վերջին օրերս Թիֆլիսում եղանակը բաւական տաքացել է։

✦ «Մշակի» յոբելեանը շնորհաւորելու համար Թիֆլիս եկած պրոֆ. Յովհ. Ցակոբեանը, որը ներկայացուցիչ էր Կ. Պոլսի Միացեալ Ընկերութեան, այլ և այնտեղի հայութեան, մօտ մի ամիս մեզ մօտ հիւր լինելուց յետոյ, երէկ յուլիսի 5-ին, երեկոյեան գնացքով Կ. Պոլիս մեկնեց։ Պրոֆ. Ց. Ցակոբեանը վերջերս այցելեց նաև Անի։

✦ Պետերբուրգից Թիֆլիս եկած գիւղատնտես Ա. Կարպով Ալ. Քալանթարի խնդրանօք մի դասախօսութիւն է կարդացել Մեծ-Ղարաքիլիսայում՝ «Կաթնատնտեսական հրահանգչական գործունէութեան մասին»։ Դասախօսութիւնը շատ կենդանի է անցել։ Դասախօսը արժանացել է ծափերի և շնորհակալութեան ունկնդիրների կողմից։

✦ Այսօր Ծալկա են մեկնում այնտեղի ջուրը դիտելու համար Թիֆլիսի Նահանգապետ Զէրնեավսկին, քաղաքագլուխ Ալ. Խատիսեան, ինժեներներ Ս. Բաբեան և Ն. Աբէլեան։

✦ Թիֆլիսի քաղաքային ապաստարանը անցեալ յունիս ամսում գիշերել են 123 աղամարդիկ 1689 անգամ։ Նրանք ըստ ազգութեան բաժանվում են հետևեալ կերպով. ռուսներ՝ 29 աղ., հայեր՝ 51 աղ., վրացիներ 29 աղ., լեհեր՝ 3 աղ., թուրքեր՝ 3 աղ., օսեր՝ 5 աղ. և զանազան ազգութիւններ՝ 2 աղ.։

✦ Վերջերս Թիֆլիսում բաւական տարածված է փորհարինք հիւանդութիւնը։

✦ Զուբալովի Ժողովրդական Տանը ներկայացումները վերջացան։ Թատրոնը փակ կը լինի մինչև սեպտեմբերի 1-ը։

✦ Կովկասի շատ տեղերից տեղեկացնում են, որ հացի բերքը լաւ է։ Մի քանի վայրերում միայն հունձը փչացել է անժամանակ տեղացող անձրևներից։ Միջակ է բամբակի բերքը։

✦ Տիկին Պրիսէլկովան իր հանգուցեալ ամուսնու հարուստ գրադարանը նուիրեց Թիֆլիսին։

✦ Կիրակի օրը հեռագրատունը փոխադրվում է իր նոր շէնութիւնը՝ Վօէննայա փողոցի վրա։

✦ Կովկասի բնական հարստութիւնները ուսումնասիրելու նպատակով Թիֆլիս է եկել գերմանահպատակ դոկտոր Աւգուստ Ֆէգտէրը։

✦ Թիֆլիսի դումայի 17 ձայնաւորներ հաւաքական ստորագրութեամբ մի յատարաբութիւն ներկայացրին քաղաքային վարչութեանը, թէ անհրաժեշտ է այժմ և եթ գումարել դումայի նիստը ծառայողների նորմալ հանգստեանը վերաբերեալ պարտադիր կանոնները վերաքննելու համար։

✦ Ներկայիս Ղարաքիլիսայում հաւաքվում են կովկասեան ոչխարների զանազան տեսակներ, որոնց թիւը 20-ի հասցնելով, կուղարկվեն Մոսկվայում տեղի ունենալիք ոչխարաբուծութեան ցուցահանդէսը, որ բացվելու է սեպտեմբերին։ Այժմ կատարվում են ոչխարների կշռումի, կաթնատւութեան և այլ յատկութիւնների քննութիւնները։

✦ Բագուի քաղաքապետը առաջարկեց քաղաքային վարչութեանը միջոցներ ձեռք առնել, որպէս զի բոլոր այն անձանց ցուցակները, որոնք իրաւունք ունեն մասնակցել 4-րդ Պետական Դումայի ընտրութիւններին, պատրաստվեն օգոստոսի 1 և 8-ի միջև։

✦ Կրասնովօդսկից մեզ գրում են, որ այնտեղ կիրակի, յուլիսի 1-ին, վեհ. կաթողիկոսի օծման առիթով կայացել է հանդիսաւոր պատարագ և ապա հայրապետական մաղթանք։

✦ Դիլիջանից մեզ գրում են, որ յունիսի 30-ից այնտեղ, դերասաններ Միրաքեանի և Անդրանիկի նախաձեռնութեամբ, բացվել է ամարանոցային թատրոնական սեզոնը Ց. Պարոնեանի «Բաղդասար-աղբար» կոմեդիայով։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, 4 յուլիսի

Պարտադիր կանոնները մեզ, հացթուխներիս, մեծ դժուարութիւն է պատճառում, որովհետև այժմ, նախկինի դիմաց, առևտուր կարելի է անել առաւ. ժամը 7-ից մինչև երեկ. ժ. 7-ը, որպիսի հանգամանքը հասարակութեանը մեծ դժուարութիւն է պատճառում, որովհետև հասարակ խանութպանը՝ մինչև իր խանութը փակելը և հաց գնելու համար մեզ մօտ գալը, արդէն փուռը փակ է լինում։ Սրանց պաշտպանքը-պահպանքը, որպէսզի «քաղցած երեխաների» համար մի քանի ֆունտ հաց բաց թողնվի, այլևս ապարդիւն է անցնում, որովհետև մենք, հացթուխներս, երկիւղ կրելով տուգանվելուց, չենք կարողանում հաց պահանջողների անհրաժեշտ կարիքներին գոհացումն տալ։

Ես Թիֆլիսի հացթուխների կողմից խնդրում եմ քաղ. վարչութիանը մտնել աղքատ ազգաբնակութեան և նրանց հետ մեր վիճակի մէջ և փոքր փոփոխութիւն մացնել պարտադիր կանոնների մէջ, այն է՝ առաւ. ժամը 6-ին բանալ, իսկ երեկ. ժամը 9-ին կամ 10-ին փակէին հացթուխարանները, ինչպէս այդ լինում է Ռուսաստանի մեծ քաղաքներում՝ Րոստովում, Խարկովում և այլն։

Յովհաննէս Կապլանեան

Թալին, 30 յունիսի

«Մշակի» № 131-ում Հայկազունը Թալինից տեղեկութիւն է հաղորդել, թէ իբր Լիլավայի ծխ. ժողովը ընտրեց մի յանձնախումբ դպրոցի հաշիւներն ու զեղծումները քննելու։

Հետաւոր ընթերցողը թիւրիմացութեամբ պիտի կարծէ, որ դպրոցում զեղծումներ են եղել, որոնք պիտի քննվին, ուստի այս գրութեամբ ցանկանում եմ թիւրիմացութիւնը պարզել։

Լիլավայի ծխ. ժողովը քննիչ յանձնախումբը զեկուցման վրա հիմնված հաշիւները գտաւ միանգամայն ճիշդ եւ օրինաւոր, հոգաբարձութեան միակ անդամին՝ գանձապահին էլ յայտնեց իր շնորհակալութիւնը, ուրեմն զեղծման գոյութեան մասին տեղեկութիւններ և կասկածներ յայտնելը վաղաժամ էր։

Գանձապահ Լիլավայի դպրոցի նախկին հոգաբարձութեան՝ Մ. Աւագեան

Մաղրա, 26 յունիսի

«Մշակի» № 96-ում «Ընդհարում Սևանում» վերնագրով թղթակցութեանս մէջ Շաղաթի ուսուցչի վերաբերեալ գրել էի, թէ իբր նա էլ մասնակից է եղել ընդհարմանը։

Ներկայովս անհրաժեշտ եմ համարում յայտնել հրապարակօրէն, որ դա եղել է թիւրիմացութիւն, ինձ սխալ են հասկացրել։ Պարոն ուսուցիչը բոլորովին չէ մասնակցել և ոչ իսկ տեղեկութիւն է ունեցել այդ դէպքից։

Սրանով յետ եմ վերցնում ուսուցչին վերաբերեալ գրածներս։

Թաթուլ

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

✦ Պետերբուրգում սենսացիոն ու բոլորովին անհաւանական լուր է պտտվում, թէ իբր ռուսական և արտասահմանեան դիպլոմատիայի մէջ միտք է յղացել վերջնականապէս լուծելու արևելեան հարցը՝ Թիւրքիան բաժանելով։ Ռուսաստանը ստանում է Բոսֆորի եւրոպական ու ասիական ափերը Կ. Պոլսի, Դարդանէլի և Մարմարա ծովի հետ, նաև Միտիլէնա կղզին. Կրետէն անցնում է Ցունաստանին. Բուլղարիան ստանում է Մակեդոնիան, Աւստրիան՝ Նովօ-Բազարի սանջակը և Միջերկրական ծովի ելքը Սալոնիկի վրայով. Իտալիան՝ Տրիպոլիսը և գերիշխանութիւն ալտոնօմ Ալբանիայի վրա. Անգլիան՝ Արաբիան. Գերմանիան՝ Միջագետքը, որի փոխարէն Ֆրանսիային տալու է Էլզասը (բայց ոչ Լօթարինգիան)։ Թիւրքիայի իշխանութիւնը սահմանափակվելու է Փոքր Ասիայով, Դամասկոսով, Զմիւռնիայով և Պալեստինով. բացի դրանից՝ նա Պարսկաստանից ստանում է Ուրմիան։ Պարսկաստանի հիւսիսային մասը անցնում է Ռուսաստանին։

✦ Թիւրքաց նախկին զինւորական մինիստր Մահմուդ-Շէվքէթ փաշան, երկիւղ կրելով ալբանների վրէժխնդրութիւնից, որոնք նրան տէրրօրի են դատապարտել, մեկնեց արտասահման։

✦ Ալբանների և թիւրքաց կանոնաւոր զօրքերի ընդհարումները ապստամբ վայրերում շարունակվում են։ Զօրքերը, համաձայն կարգադրութեան, չեն խնայում անձնատուր եղողներին։ Այդ հանգամանքն աւելի է զայրացնում առնաուտներին, որոնք յամառութեամբ ու քաջութեամբ պաշտպանվում են։ Երկուստեք լինում են խոշոր կորուստներ։ Ապստամբների ռազմամթերքների պաշարը առատ է։

✦ Պետերբուրգից տեղեկացնում են, որ Թիւրքիան, կամենալով խուսափել եւրոպական կոնֆերենցիայից, ինքնագլուխ գաղտնի բանակցութիւնների է ձեռնարկել ուղղակի Իտալիայի հետ պատերազմին վերջ դնելու պայմանների մասին։

✦ 1912 թւի թիւրքական ելումտի նախահաշիւը կազմված է 32 միլիօն ֆրանկի դեֆիցիտով։

✦ Սալոնիկէ նաւահանգստում զինւորները ապստամբվեցին, սպանեցին երկու օֆիցէրի և դուրս եկան նաւահանգստից աղաղակելով «կեցցէ Աբդիւլ-Համիդը»։ Դրդիչները ձերբակալվեցին։

✦ Թիւրքիայի շատ տեղերում տեղի են ունենում յեղափոխական միտինգներ, ուր պահանջվում է ամբողջ կաբինէտի հրաժարականը։

✦ Թէհրանից հեռագրում են, որ այնտեղ և առհասարակ Պարսկաստանի զանազան մասերում դարձեալ երևացել են կասկածելի անձեր, որոնք պրոպագանդա են մղում յօգուտ էքս-շահ Մահմէդ-Ալիի։

✦ Չինաստանում հանրապետական կազմի դէմ գնացողները, համաձայն հրատարակված հրահանգների, ենթարկվելու են մահապատժի։

✦ Հռոմից տեղեկացնում են, որ շուտով նոր տեսակցութիւն է լինելու Թագաւոր Կայսրի, գերմանական կայսրի և իտալական թագաւորի միջև։

✦ Պարիզում Ֆալիէրից ունկնդրութեան ընդունվեց ռուսաց զինւորական մինիստր գեներալ Սուխօմլինօվը։ Քննութեան առնվեցին շատ կարևոր հարցեր։ Առանձնապէս Ռուսաստանը և Ֆրանսիան հաւասար քանակութեամբ զօրքեր են պահելու Գերմանիայի դէմ գերմանական սահմանագլխի մօտ։ Ռուսական սահմանագլխի մօտ այժմ Գերմանիան ունի երկու զօրաբանակ։

✦ Կովկասում պաշտօնավարած, ժանդարմական վարչութեան պետ գնդապետ Երեմինը, որ Պետերբուրգում վարում էր քաղաքական խուզարկութիւնները, ստացաւ Մոսկվայի ժանդարմական վարչութեան կառավարչի պաշտօնը։

✦ Հռոմի պապը տկար է լուրջ կերպով։

✦ Ֆինլանդական գեներալ նահանգապետ Զէյնը արգելեց օդագնացներին թռիչքներ կատարել ամբողջ Ֆինլանդիայում։

✦ Օդեսայի շրջանից աքսորվում են 10,000 հրէաներ։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՊԵՏԵՐ. ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾ.

4 յուլիսի

ՑԻՑԻԿԱՐ։ Նահանգի յուզալի արամադրութեան պատճառով նահանգապետի կարգադրութեամբ նշանակվեց ցէնզուրա պօստային ու հեռագրական թղթակցութիւնների համար ու ուժեղացվեց հսկողութիւնը կասկածելի տարրերի վրա։

ԱՍՏՐԱԽԱՆ։ Երևան հանվեց խօլերայի երկրորդ դէպքը։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ. «Рѣчь»-ի խմբագիրը ենթարկվեց 500 րուբլի տուգանքի յուլիսի 3-ի առաջնորդողի համար։

Բարձրագոյնս հաստատվեց առանձին մասնաժողով հայրենական պատերազմի յոբելեանը Պետերբուրգում տօնելու կարգը մշակելու համար։

Առևտրի մինիստրի օգնական Բարկը յուլիսի 8-ին մեկնում է հարաւային նաւահանգիստները նայելու համար։

ՐԵԱԶԱՆ։ Եկաւ ճանապարհների հաղորդակցութեան մինիստրը։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՑԱՑՏՆՈՒՄ Է

Սողոմոն Խաչատրեանին.—Մտէք «Մշակի» խմբագրատուն և ստացէք ձեր հասցէին ուղղված մի նամակ։

Երուանդ Կարակաշեանին.—Կարդացէք վերևինը։

Գուրգէն Հայկունուն.—Կարդացէք վերևինը։

Բագու, Վրթանէս Փափազեանին.—Ձեր երկրորդ նամակը՝ Տ. Նազարեանի դէմ չենք տպի, և ահա ինչու։ Դուք «Ղարաբաղ» թերթում յարձակվեցիք Նազարեանի վրա. նա ձեզ պատասխանեց «Մշակում», և դուք ուղարկեցիք մեզ հերքումն։ Չը նայելով որ դուք մի ամբողջ տարի խուլիգանական յօդուածներ էիք տպում «Ղարաբաղի» մէջ «Մշակի» դէմ, մենք, անտես անելով այդ ամենը, տպեցինք ձեր հերքումը, հաւատարիմ մնալով կօրրեկտութեան և լրագրական էտիկային։ Բայց դուք, «Մշակում» այդ հերքումը տպվելուց յետոյ, տպեցիք «Հօրիզոնի» մէջ մի նամակ, լի հայհոյանքներով «Մշակի» դէմ, որ իբր չենք տպել ձեր հերքումը, մինչ նա վաղուց տպված էր և ձեզ էլ շատ լաւ յայտնի հէնց «Հօրիզոնից», որին ուղարկել էիք տպելու ձեր հերքումը, բայց նա պատասխանել էր, թէ արդէն տպված է «Մշակում»։ Եթէ դուք չը գիտէիք, թէ տպված է, այն ժամանակ, ձեր այս երկրորդ հերքումը մեզ ուղարկելուց առաջ, պէտք է գոնէ տարրական քաղաքավարութիւնն ունենայիք ներողութիւն խնդրել, որ դուր տեղ հայհոյել էք մեզ և սխալվել էք, կարծելով թէ հերքումը չէ տպված։ Ձեր այդ տգեղ վարմունքը ազատ է կացուցանում մեզ որևէ պարտականութիւնից դէպի ձեզ, ուստի և ձեր երկրորդ պատասխանը չենք տպի։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

(Ամառնային երթևեկութիւն)
(Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ.—Սրագ գնացքը № 2—10 ժ. 8 ր. առ., հասնում է Աղստաֆա 12 ժ. 30 ր., Գանձակ 2 ժ. 58 ր., Եւլախ 4 ժ. 29 ր., Հաջի-Կաբուլ 8 ժ. 7 ր. երեկ., Բագու 11 ժ. 13 ր. գիշ.։ Պօստաւոր գնացքը № 4—12 ժ. 10 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 3 ժ. 4 ր. գիշ., Գանձակ 6 ժ. 14 ր. առ., Եւլախ 8 ժ. 13 ր., Հաջի-Կաբուլ 12 ժ. 48 ր. ցեր., Բագու 5 ժ. 20 ր. ցեր.։ Մարդատար գնացքը № 6—2 ժ. 44 ր. ցեր., հասնում է Աղստաֆա 5 ժ. 34 ր., Գանձակ 8 ժ. 42 ր. երեկ., Եւլախ 10 ժ. 39 ր. գիշ., Հաջի-Կաբուլ 3 ժ. 21 ր. գիշ., Բագու 7 ժ. 38 ր. առ.։ Խառն գնացքը № 106 (III կամ IV կարգի վագոններով, երբ կարևորութիւն զգացվի)—4 ժ. 37 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 44 ր. առ., Գանձակ 1 ժ. 5 ր. ցեր., Եւլախ 4 ժ. 13 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ 11 ժ. 45 ր. գիշ., Բագու 5 ժ. 54 ր. գիշ.։

ԲԱԹՈՒՄ.—Սրագ գնացքը № 11—10 ժ. 44 ր. գիշ., հասնում է Միխայլովօ 1 ժ. 40 ր. գիշ., Բաթում 8 ժ. 58 ր. առ.։ Պօստաւոր գնացքը № 3—9 ժ. 41 ր. ցեր., հասնում է Միխայլովօ 1 ժ. 59 ցեր., Բաթում 11 ժ. 36 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 5—6 ժ. 36 ր. եր., հասնում է Միխայլովօ 10 ժ. 38 ր. գիշ., Բաթում 7 ժ. 26 ր. առ.։ Խառն գնացքը № 107 (III կամ IV կարգի վագոններով, երբ կարևորութիւն զգացվի) 6 ժ. 18 ր. առ., հասնում է Միխայլովօ 1 ժ. 32 ր. ցեր., Բաթում 4 ժ. 31 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ պօստաւոր գնացքը № 74/75—12 ժ. 40 ր. գիշ., հասնում է Ղարաքիլիսա 7 ժ. 54 ր. առ., Ալէքսանդրօպօլ 11 ժ. 24 ր. ցեր., Էջմիածին 4 ժամ 40 րոպ. ցեր., Ուլուխանլու 5 ժ. 7 ր. ցերեկվայ (առանց Երևան մտնելու), Նախիջևան 9 ժ. 50 ր. եր., Ջուլֆա 11 ժ. 21 ր. գիշ., Մարդատար-ապրանքատար գնացքը № 78/79 (միայն II և III կարգի վագոններով)—7 ժ. 8 ր. եր., հասնում է Ղարաքիլիսա 2 ժ. 18 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպօլ 5 ժ. 56 ր. գիշ., Էջմիածին 11 ժ. ցեր., Ուլուխանլու 11 ժ. 26 ր., Երևան 12 ժ. 19 ր. ցեր.։ Մարդ.-ապրանքատար № 108/109—11 ժամ 28 րոպ. ցեր., հասնում է Ղարաքիլիսա 7 ժ. 28 ր. եր., Ալէքսանդրօպօլ 11 ժ. 27 ր. գիշ., Էջմիածին 5 ժ. 40 ր. գիշ., Ուլուխանլու 6 ժ. 15 ր. առ., Երևան 7 ժ. 23 ր. առաւօտեան։

ԲՕՐԺՕՄ.—մարդատար գնացքը № 7/8—7 ժ. 58 ր. առ., հասնում է Գօրի 10 ժ. 43 ր., Բօրժօմ 1 ժ. 39 ր. ցեր., մարդատար գնացքը № 9/10—3 ժ. 5 ր. ցեր., հասնում է Գօրի 5 ժ. 48 ր. ցեր., Բօրժօմ 8 ժ. 41 ր. երեկոյեան։

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ.—Սրագ գնացքը № 1—9 ժ. 56 ր. եր., Պօստաւոր գնացքը № 3—8 ժ. 56 ր. առ.։ Մարդատար գնացքը № 5—5 ժ. 51 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 107—4 ժ. 56 ր. գիշ.։

ԲԱԹՈՒՄԻՑ.—Սրագ գնացքը № 12—9 ժ. 18 ր. առ.։ Պօստաւոր գնացքը № 4—11 ժ. 15 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 6—1 ժ. 59 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 106—3 ժ. 40 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ.—Պօս. գնացքը № 72/73—7 ժ. 26 ր. առ., մարդատար-ապրանքատար գնացքը № 74/75—8 ժ. 33 ր. եր.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 80/81—12 ժ. 48 ր. ցեր.։

ԲՕՐԺՕՄԻՑ.—Մարդատար գնացքը № 7/8—7 ժ. 8 ր. առ., մարդատար գնացքը № 9/10—9 ժ. 8 ր. երեկոյեան։

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Կուկիա, Վօրօնցովի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից
ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ ԵՆ
«606»-Ի ՆԵՐԱՐԿՈՒՄ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ՝ 11—12 ժ.
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան վեներական (սիֆիլիս) հ.։
Բ. Գ. ԱՂԱՍԱՐԵԱՆ—1—2 ժ. ներքին և երեխայոց հիւ.։
Կ. Մ. ԶԻԿՕՎԱՆԻ—9½—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային։
Ջ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան կանանց և երեխայոց հ.։
Ն. Տ. ՄՈՒԼԻՆ—10—12 ժ. ականջի, կոկորդի և քթի հիւ.։
Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներական վիրաբուժութեան և միզասեռ. հ.։
Գ. Ց. ԳՈՒՐԳԷՆՕՎ—12—1 ժ. մանկաբարձ., կանանց և երեխայոց հ.։
Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց հիւ. և ծաղկահատ.։
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ ԱՄԲՐՈՒՄՕՎԱ-ՄԵԼԻՔԵԱՆ — 1—2 ժ. մանկաբարձութիւն և կանանց հիւ.։
ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝
Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—6—7 ժ.։
Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան
1. 0—62

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՎԱՐՁՈՎ ՏՐՎՈՒՄ Է
ՄԻ ՍԵՆԵԱԿ
կարելի է և կարասիներով ու ճաշով։ Հասցէն՝ Սբաս-Աբադսկի հրապարակ, 3-րդ տուպիկ, № 7, բնակարան Տէր-Եսայեանի։
(օ. մ.) 471. 2—1

ԿԱՐՈՒՑԵԼՈՒ ԵՒ ՁԵՌԱԳՈՐԾԻ
ՄԻ ՀՄՈՒՏ
ՀԱՅ ՎԱՐԺՈՒՀԻ
որոնում է պաշտօն հայ եկեղեցական-ծխական դպրոցներում։ Հասցէն՝ Թիֆլիս, Հայոց Կոնսիստորիա, Մ. Պարսամեանին։
(օ. մ.) 493. 3—1

ՍՂՆԱԽԻ եկեղեց.-ծխ. երկդասեան երկսեռ դպրոցի համար հարկաւոր է միջնակարգ կրթութեամբ
Ուսուցիչ
Շաբաթական 24 դասով—հայոց լեզու, թւաբանութիւն, իրազննութիւն, բնագիտութիւն, երկրաչափական ձևագիտութիւն և երգեցողութիւն։
Ռոճիկ 500 ր., ծառայ, բնակարան և վառելիք։ Դիմել մինչև յուլիսի 15-ը հետևեալ հասցէով. Сигнахъ, Попечительству Армянской школы.
(ա. օ.) 487. 3—3

ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՑԻՑՍ ԱՆՀԵՏԱՑԵԼ Է
ՊՈՐՏՄՈՆԷՍ 525 Ր. ԵՒ 1445 Ր. ՄՈՒՐՀԱԿՆԵՐՈՎ
և այլ փաստաթղթերով՝ զանազան անձանց անուններով։
Այսու խնդրում եմ թէ Գանձակում և թէ Անդրկասպեան երկրում գտնվող մեծարգոյ մուրհակ տուողներին, որ իրանց տուած յիշեալ մուրհակներով բացի ինձանից ոչ մի պահանջողի չը վճարել։
Մատթէոս Տէր-Յարութիւնեան
(ա. օ) 486. 4—3

Ղարաբաղի Հայոց Հոգեւոր Թեմական Դպրոցի
համար հարկաւոր են ռուսաց լեզուի, ռուսաց պատմութեան և Ռուսաստանի աշխարհագրութեան ԵՐԿՈՒ ՈՒՍՈՒՑԻՉ համալսարանաւարտ կամ ինստիտուտաւարտ։ Ցանկացողները պէտք է իրանց պայմաններն առաջարկեն Դպրոցիս հոգաբարձութեան հետևեալ հասցէով. Шуша, Попечительству Армянской Духовной Семинаріи,
ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
(օ. մ.) 469. 6—5

ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ԿՈՎԿԱՍԻ ՓՈԽԱՐՔԱՅԻ
ԴԻՒԱՆԱՏԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ
(ԼՕՐԻՍ-ՄԵԼԻՔՕՎՍԿԱՅԱ ՓՈՂՈՑ, ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ՏՈՒՆ)
կատարում է ամեն տեսակ տպարանական աշխատանքներ, այն է՝ տպագրում է լրագիրներ եւ ամսագրեր, գրքեր, բրօշիւրներ, բլանկներ, աֆիշաներ, ծրագիրներ, հարսանեկան հրաւիրատոմսեր, այցեքարտեր եւ այլն։
Ընդունվում են տպագրական պատուէրներ հետևեալ լեզուներով՝ ռուսերէն, հայերէն, վրացերէն, թուրքերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, արևագերէն և լեռնականների բարբառով։ Պատուէրները կատարվում են մաքուր, ճշդօրէն և չափաւոր գներով։ Ընդունվում են նաև շուտափոյթ կատարվելիք պատուէրներ առանձին պայմաններով։
Պատուիրողների ցանկութեան համաձայն, տպարանը պատուէրները կարող է կազմել տալ, կամ բրօշիւրներ շինել, ու այնու յանձնել։
ԿԱՆ ՄԵԾ ՔԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ԶԱՆԱԶԱՆ ՏԵՍԱԿ ԹՂԹԵՐ ՊՐԷՑՍ-ԿՈՒՐԱՆՏԻ ԳՆԵՐՈՎ։
Տելեֆօն № 67.